

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ը

Օ Ր Ը Գ Ի Ր

Ա.ԶԳԱՅԻՆ, ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԹԻՒՅԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ԱՐԳՈՒՆԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅԻՆ

ԹԻՒ 10. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՂԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ. ՄԻԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՓՈՂՈՑ ԹԻՒ 47.

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

RECEIVED
JAN 10 1900
FROM THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

RECEIVED
JAN 10 1900
FROM THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

ԱՐԼԻԿԻ ՕՐԱԳԻՐ

ԱՐԼԻԿԻ, ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 10.

1861

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1.

ԱՐԼԻԿԻ

Սեփարդոյ Խմբագիր «Արլիկ»
պատուական հանդիսի.

Յայտնի է որ ընդհանուր Ազգի մը
կրթութեանը աւելի նպատուաւոր բան
մը չկայ քան զպարբերական թերթերը,
որուն օրինակը յայտնապէս կոտենենք
Եւրոպիոյ մէջ մանաւանդ այս վերջի
աւերներս. վասն զի թէ Միգրիոյ թէ
Գաղիոյ թէ Գերմանիոյ և թէ ուրիշ
Եւրոպական լուսաւորեալ ազանց
ականաւոր ճեմարաններն իրենց հրա-
շարի գիւտերը և իմաստուն և խորա-
զգնին գիտութեանց վրայ ստացած
նորանոր դադափորները ժողովրդեան
մէջ ծաւալելու համար գլխաւորապէս
պարբերական թերթերը կ'օգործածեն:
Չեմ ուզեր աւելի երկարօրէն հիւսել
այնպիսի բանի մը գովեստները որուն
չատագովը իրեն արդիւնքներն են. և

որուն ինչ ըլլալը լիովին ճանչցած պի-
տի ըլլաք դուք ալ որ Չեր երիտասարդ
հանձարը նուիրած էք ասանկ պաշտօնի
մը: Եւ ալ ուրեմն պարծանք կ'համա-
րեմանձինս իմ գոյզն երկասիրութիւն
ներս Չեր պատուական հանդիսին էջե-
րուն մէջ հրատարակել ըստ խոստման
իմոյ: Եւ որովհետեւ մեծագոյն մասամբ
տալը յօդուածներս բանասիրական են՝
յարմար կսեպեմ բանաստեղծութեան
վրայօք մէկ երկու համառօտ խօսք ը-
նել Չեր թերթերուն մէջ: Եւ ահա
այս առաջին անգամ պատիւ ունիմ
հետեւեալ ոտանաւորը Չեզ իրկելու:

Ի վերջոյ ընդունեցէք կաղաչեմ խո-
րին յարգանացս հաւաստիքը, և գիտ-
ցէք զիս միշտ Չեր ազնուութեանը
երախտապարտ և

31 Օգոստոս

1861 ի Վերս:

Լեյնանուէր Բարխադախան

Թովմա Թերզեան:

Ողջն ընդ քեզ՝ սիւգ անոյշ՝ արեւակէլ երկրի սփփանք,
 Ողջն հրեշտակ՝ որ ի թեւոք ըզհուսին ամեռ ծաղկանց բուրումն.
 Ողջն քեզ շունչ Աստուծոյ խաղաղութեան քարոզ յերկրի:
 Նախնոյ բանին տիպ՝ որ զՈղնչն յըզի առնէր անկեղծօր:
 Դու ընդ երկիր թեւածեալ հեղուս անդ նոր կենդանութիւն.
 Եւ նոյն չիցես շունչ կաղզուրիչ օր ըստ օրէ բնութեան կենաց:
 Օ, օրն ի բուն թափառական ըզփրփրադէզ մըկանամք
 ծխածաւանց Ովկէանու՝ կամ ըզդոգեալ առադասութիւ,
 Դարձ արա՝ հողմիկդ՝ առ մեզ. — քեզ օրիորդք և սրտանկը,
 Քեզ ալեւորք ընդ հովանեաւ մընան ծառոց վարսագիտակ:
 Եւն ընդ դաշտ ծիծաղախիտ. — զծաղիկն հովտաց տօթակէզ
 Որ ի ստոր կըքէ զգըլուն՝ ո՛հ սուղ են կեանքն՝ երթ կաղզուրէ:
 Օրեան զընոյն սաղարթահիւս՝ խոնջ և անմեղ թռչնեկին.
 Մանքս մընր յարս գոնդոցս յառուին հոսանս աստղագողդօջ:
 Ընդ երկնուղէշ թռուցեալ մայրիս զարթո՛վ վանդիւնս հոգիահարաշ.
 Վըսեմ իցէ այդ քընար՝ և դու ոգին գեղգեղանաւազ:
 Եւն ընդ ծով՝ սուլեան՝ նոգ տարանս և հոգմաղուրկ կնճռեալ պատառաս,
 Լըսել նաւանց ախորժեսցի զերկարատենչ ծառոց շրջեն.
 Ե՛րթ յամայիս . . . զանբարեկամ սրտածմէկի պանդխտին
 Որ ի վե՛մ յենու զգըլուն՝ համառօտել զերկայն ուղի.
 Ա՛նց ընդ շերմն՝ և թէ մայր փարի զորդւոյն նոր սափորով
 Գդուեան զճախառն՝ և կարծեսցէ զքեզ սիրելւոյն շունչ մըխթար.
 Ըզսիրտառ երթիցիս հովահարել լանջ պատանւոյն,
 Զի՛նչ աւանդէ նա քեզ տանել յունկին կուսին անձկալոյ:
 Ալեւորն որ գայթ ի գայթ զարաւանամք քերէ շերմին՝
 Լիախրտ շնչեսցէ զքեզ . . . զանցեալ աւուրս ամերով յուշ:
 Ա՛նց ընդ սրահս երջանկին, դրամբք բացելովք ըստասեն քեզ.
 Մի՛ զերծիթն ուր շատացեալ ննջէ տընանին՝ անուես առնէր.
 Ո՛հ ընդ վանդակս երկաթածոյլ անց ուր թշուառն հսկէ տուամք,
 Ըզքեզ հրեշտակ կարծելով՝ զաչկունս յերկինս թերեւս ամցէ:
 Թռի՛ր զաւերակօք ուր ազգք ննջեն քուն անյարիր.
 Ո՛չ քեզ պատուէրս ունիցին տալ տեարք աշխարհիս սիգախրոխտք:
 Դու երբեմն ըզյաղթական թեւածէիր դրօշուք իւրեանց . . .
 Ո՛հ . . . այսպէս և զտիեղերց լիցի թռանել քեզ փրատակօք: . .
 Ո՛հ . . . շունչ Անմահին՝ հողմիկ ո՛ տայր ինձ ըզփետուրդ
 Ըզըլօք — հոյլ նաղուհեաց թափառ ընդ դաշտ — ճախր առնուլ.
 Ըզվայրօք ըզգնալ ուր սուրբ դեռ նշմարին հեարք Հաստչին.
 Համատարած նամէտ տարեր թռչիլ ի ստուերս երերուն,
 Կամ յամայիս թափուրս . . . անդ զանձն իմ ընդ բնութիւն փախանակել:
 Ե՛կ է՛կ՝ հողմն անուշակ, շնչեան զգլխովս՝ ի սիրտ շնչեան
 Յամայի բադինս այս սիրտ անձախ սիրոյն հուրք ձենձերեալ:

Յիս՝ որ բեւեռոյ տառղ առաջնորդ առեալ ըզլէր՝
Մինչ ամբոխեալ շառաշէն զմակուկաւս եթերք և ծովք,
Մոռանամ զանձուկս սգւոյս ի թինդ քնարիս գեղգեղաձայն՝
Անցերոյ կենակցելով վրոնմապանձ գիւցազանց
Կամ յանդրագոյն թափառելով աշխարհս՝ անցայտ մահացուաց։

Ո՛հ սոսոր ինձ ըզքո թեւոք . . գրգել ըզխոնջ ծնգեալ ծաղկունս,
Ջրակեհուռն ամպիկ գգուել՝ նր դէմ արփւոյն շիկնեալ եղերք
Թըւին չթուռք վարդափթիթ որ ըզլեալինն տայցեն ողջոյն։
Ընդ մարդարօտ սաւառնեալ և նըւաձել զմորձ դալար։
Ո՛հ ես թուռցեալ, ըզթշուառին սրբէի ցօղս — ի բուն մանկան
Համբուրէի զըթուռնս կարմիր — ըզնաղելն գեղեալ լանջիւք՝
Ըզսրաին մեղմելով բոյ՝ թեւածէի զիմ սիրելեալ՝
Ունկն եգեալ տրտմանց սրտին, ո՛հ տենչք ո՛վ իղձք երազայոյս . . .
Ո՛հ դժնեայ մշնան ինձ ժամք . . երթ անարգել հողմ՝ անուշակ
Ջառաքիչդ և ըզքեղ օրհնեցէ մարդ — երթ և հանգիւր,
Յառաւօտինս անդրէն զարթնուլ նոր արփենւոյն աւետաբեր։

Թովմաս Թերղլեան։

Ինչեալ ամնոյս վերջերը՝ մեր բա-
ժանորդներէն Հայ օրիորդ մը, հետե-
ւեալ նամակին հետ, Հիւսիսամայիլ 1861
Օգոստոսի թերթին մէջ պարունակեալ
աղգօգուտ յօդուածն՝ մեզ ուղարկած
էր Հանդիսիս միջոցաւ հրատարակե-
լու . ուստի ինձ մեծ պատիւ համա-
րելով՝ և միանգամայն սիրով ընդու-
նելով կիսութամ զանոնք հրատարակել,
յուսարով որ մեր Արգոյ բաժանորդ-
ներէն ալ քաղցր ընդունելութիւն մի
պիտի գանէ։

Հայրենասէր Խմբագիր, Արեւիկա
ամսօրեայ Հանդիսին,

Տեսնելով Ազգիս ներկայ և դառն
վիճակը մէկ կողմէն, Ազգասիրաց ան-
խոնջ աշխատութիւնները միւս կողմէն,
կատկառելի սա մէկ քանի խօսքերն ը-
նելու թէպէտ և ցաւօք սրտի։

Հայ ազգը ասկից քսան տարի ա-
ռաջ, եթէ չէմ սխալիր, չունէր Իգախան
սեռէն դրել և կարգալ գիտցողներ,
չունէր Ազգին երջանկութեանը և յա-
ռաջագիմութեանը պատճառ ըլլող ա-
նանկ ծայրեր, որոնք կարողանային ի-

րենց զաւկրները ըստ պատշաճի և ա-
մենայն կերպիւ դաստիարակել . չու-
նէր և հետեալեալ աղջկանց դպրոց-
ներ, չունէր վարժարաններ վասն դաս-
տիարակելոյ և կրթելոյ զօրիորդս, բնա-
պէս ասկից քսան տարի առաջ չունէր
Հայ կինը՝ այն պատիւը, այն փառքը,
զոր այսօր կվայելէ . Հայ կինը՝ իբրեւ-
արարածոց ամենաջնջինը, գերիի նման
և գերիէ մ'ալ առաւել կաշխատէր
գիշեր և ցօրեկ։ Պիղիգական էր կա-
նանց աշխատութիւնը . Հայ կինը՝ մի
միայն գործիք մ'եղած էր և Խոստ-լայով
ճամբայ տունոց նաւին կնամներ . վեր-
ջապէս Հայ կինը անարգ և անպիտան
և ոչ մէկ կողմ կպատուուէր, եթէ նե-
րելէ է ինձ ըսել մինչև իբրև զմարդ-
չէր ճանչցուած։ Իսկ Հայ ազգը տես-
նելով օր ըստ օրէ իր թուոյն նուազիլը,
տեսնելով զՎերք կազմող անգամներուն
տգիտութիւնը, դգալով անոնց պատ-
ճառը, գուշակելով տգիտութեան չոր
հեռանութիւնները, սխաւ կամայ կա-
մայ գէտ ի այն ճանապարհը ուղղուի,
և որուն վախճանը իրեն համար յար-
մար և յաջող ըլլալն ալ երջանկաբար

զգաց : Օարմառալի է ինձ նաև սա
կետը , որ Հայը՝ նախ կամ սկիզբները
դպրոցներ , վարժարաններ և զանազան
ընկերութիւններ հիմնել ուզած ժա-
մանակը , ոչ այսքան խոչընդոտներ և
ոչ այսքան արգելքներ ունեցաւ . այն
ժամանակներուն համար կրօնքն ու մի-
ջոցին շիտկէ շիտակ Նարեկ կարդալ և
երկոտող գրութիւն մի ընել՝ անկարելի
էր , և հետեւաբար շատ թանկագին էր
թէ արու և թէ մանաւանդ էգ սեռի
համար . այո՛ , իրաւ է որ այն տաւն ա-
մեն ազգային գործեր առանց կռիւի
կլփնար , որովհետեւ չունէր տեղու-
թիւն , չունէր նաև ոչինչ և փոքրիկ
բարի հետեւութիւն մի Ագգիս աղէ-
կութեանը համար :

Իսկ այսօր որ ոչ թէ միայն կրթ-
եալ և ուսումնական մայրը և հայրը
կուղէ և կիսափաթի իւր զաւակները
գաստիարակել , կրթել և լուսաւորել ,
այլ նաև նոյնպէս և առաւել կաշխա-
տի անկիրթ և տգէտ հայրը և մայրը .
այսօր ամենուն խորհրդածութեանը
նիւթ եղած է դպրոցները կանոնաւո-
րել , ընկերութեանց թիւը շատցնել ,
ընթերցասիրաց սենեակներ բանալ և
թանգարաններ կազմել , այսպիսի ժա-
մանակի համար է խօսքս որ գրեթէ
ամեն վիճակի տէր ընտանիք , հարուստ
և աղքատ , առհասարակ մայրեր , հայ-
րեր , երիտասարդներ և օրիորդներ կը
մտածեն գիշեր և ցորեկ , թէ ի՞նչ է
Ագգիս յառաջագիմութեան պատճառը .
այսօր ամեն որ հատկացած է և ամենայն
կերպիւ համոզուած է որ Հայ ազգը
լուսաւորելու համար միակ միջոցն է
աղջկանց դպրոցներ հաստատել . և Հայ
ազգը աւելի շուտ իր փափաքին հա-
նելու համար , գիտցաւ թէ այս մասին
համար , պէտք է որ իւր ուշադրու-
թիւնը աւելի Հայաստանի վերայ ընէ .
վասն որոյ ջանաց և աշխատեցաւ , զի
այսօր մեր սիրուն Հայրենեաց շատ
կողմերը կգտնուին թէ՛ աղջկանց և

թէ՛ աղայոց համար յատուկ վարժա-
րաններ , զանազան ընկերութիւններ ,
ընթերցասիրաց սենեակներ և այլն :
Ուստի այսօր որ այս ամեն տեսակ աշ-
խատութիւնք և ջանք սիրով և փափա-
քանօք ի գործ կդրուին , այսօր որ զա-
նազան ընկերութեանց թիւը կշատան
և մէկ խօսքով ընկերութեան վիճակը
բարելաւելու միջոցներ կստեղծուին ,
ասկից քսան և մինչև տասն տարի ա-
ռաջ հաղիւ թէ մէկ երկու լրագիր
կարդալու բաղդն ունէին Հայ զաւա-
կները , բայց այսօր քսանէն աւելի կը
հաշուին , որոնց էջերուն մէջ շատ ան-
գամ Հայ կանանց գրութիւններ ալ տե-
ղի ունեցած են , կուենան , և ասկէց
վերջը մանաւանդ շատ անգամ պիտի
ուենան :

Ուստի եթէ լաւ ուշադիր լինիմք
Ագգիս ներկայ և անցեալ վիճակին վե-
րայ , ի՞նչ պիտի կրնամք հասկնալ , այո՛ ,
պիտի նշմարենք շատ կէտեր , և այն
կէտերէն մանաւանդ մէկը որուն վե-
րայ է ամենուն աչքը . Չայն հասարակաց ,
օրէնք և կանոն . Հայ ազգը միշտ առաջ
նորդ ունենալով իր առջին Աւրուպա ,
այն լուսաւորութեան Կերօնը , կջանար
միշտ անոր հետեւիլ , և անոր նմանելու
համար ոչ թէ այսօր սկսած է աշխա-
տիլ , այլ երկայն տաւնէ ի վեր է որ
այս աշխատութեան ձեռք զարկած էր .
որովհետեւ Հայ ազգին մէջ գտնուող
աղգասէրք լաւ նշմարած էին որ Հայը
յառաջ երթալու համար մինակ ճամ-
բան է դաստիարակութիւնը և անոր
հետեւութիւն ունեցող Միւլթան Կապ-
մի . հոս արժան և յարմար կսեպեմ
յիշել Սէլը , որուն Անունը քաղցր և
անմոռանալի է ինձ և բոլոր Ագգին :
Սէլ , մեծդ Միսիթար , երկրորդ Ու-
սաւորիչ Հայ սերունդին , Գուրգեր
պիտիւր և Բիթալ Հայաստանը արկնողը ,
Գուր , անմահ Միսիթար , ալ ուրախ լըր
զի Քաւ անխոնջ աշխատութեանցդ
պտուղներն կճաշակէ ամեն օր Հայ

ՆԵՐՈՒ : Ուստի ինչպէս կրկին բարձրացնելու որ Հայուն համար նոր է այն Օրը, այն երջանիկ օրը, 1860 ՄԱՅՍ 24 Ը . . . :

Ուստի Արգայ Խմբագիր, ի վերջոյ նամակիս հետ կուղարկենք, Սոսկիայի Հիւսիսայն օրագրին 1861 Օգոստոսի Թերթին մէջ գտնուած ազգօգուտ յօդուած մ'ալ, որուն մէկ քանի ոճերը փոքր ինչ պարզուած է, և կ'ուսամ որ պիտի բարեհաճիք հրատարակել. որոյ համար կ'աղաչեմ, և ինձ հետ նաև շատերն, որով

Ս'նամ միշտ երախտապարտ
բաժանորդ և բարեկամ ԿԻՒԿԻՈՅ

1861 Սեպտ. 28

Ը. Բ. Ս.

Կոստանդնուպօլիս :

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Ս'ան աշխատարեւը և ի լոյս ընծայելը Հայերէն լեզուի Գրքային գրքէան՝ Տարգմանի գիրքիս պէս պէս բաժիններուն վերայ, ի՛նչ աւ հասարակ Հայոց մանկներուն և ի՛նչ սարգիս Դիւն և գերագոյն ուսումնարաններուն համար :

Ամեն գարոցական գրքի բովանդակութիւնը պարտ է յանդիման կացուցանել :

Նախ : Նիւթը, նպատակը և խորհուրդը մի որոշեալ գրութեան, այն պիտի կատարելութեամբ, որպիսի ըստացած է և ունի այժմուս այդ գիտութիւնը Եւրոպայի մէջ :

Ներքէ : Օգնական ոճերը դասատուութեան և ուսումնասիրութեան, նոցա ամեն մէկուն առաւելութիւնքը և պակասութիւնքը :

Ներքէ : Առաջոյն աղբիւրքը և առաջնորդող գրութեան պէջ գիտութիւններուն վերայ, Վերամանցուց, Քրանապատուց, Վիզիւացուց և Ռուսաց մէջ, արժանաւորութիւնքը և թերութիւնքը նոցա (առաջնորդող

գրեանց) ամեն մէկուն. Թէ՛ որը առնուցմէ Թարգմանութեան գէտ ի պլ լեզուք, երբ և գէտ ի որ լեզուք, առնուց հատորներուն թիւը, առնուց քանի՛ անգամ տպագրութիւնը, Թէ՛ որը այդ տպագրութիւններէն և ինչ պատճառով աւելի լաւ է. Թարգմանութեան արժանաւորութիւնքը, Թէ՛ որ պիտի և որքան ծանօթաբանութեամբ ճոխացուցած են անոնք, ուր, ինչ քաղաքի մէջ, ինչ գրութեաններուն ձեռքով կարելի է ստանալ Թէ բնագիրները և Թէ Թարգմանութիւնքը, Թէ՛ որ քան ստակի կը նստի տեղ հասցնելը, և Թէ՛ որքան է նոյն իսկ գիրը բնագրին և Թարգմանութեան, այսինչ կամ այնինչ տեղի մէջ : Այլեւ հարկաւոր է ցոյց տալ, Թէ հեղինակը՝ մի ուրոշեալ գրքի շարագրութեան միջոցին ինչ մատենագիրներ հիմք և առաջնորդ է ընարեր իւր համար : Իսկ ի ասկէց՝ ցանկալի է, որ հեղինակը յատկացնէ բոլոր, համեմատաբար լաւագոյնները հայերէն լեզուով եղած գրութեաններէն և աղբիւրներէն, և ցոյց տայ նոցա համեմատական արժանաւորութիւնքը և պակասութիւնքը :

Չորրորդ . Մատենագրական ոճի մասին կարելի օրինակ առնել իւր համար ամենալաւ և նմանութեան արժանի եւրոպական հեղինակները՝ մի որոշեալ նիւթի մէջ, բայց երբեք պիտոյ չէ թոյլ տալ մի լոկ Թարգմանութիւն՝ օտար լեզուով գրուած ժողովրդական մատենաներու : Պիտոյ է միտք բերել, որ ամենայն ժողովրդական գիրք կը շարագրվի մի որոշեալ ազգի համար, և այս պատճառով ինչ որ լաւ, պատուական, պատշաճաւոր է մի ազգի հասկացողութեանը և տեղեկութիւններուն, երեւելու է անյարմար կամ անհասկանալի կամ Թէ ամենեւին անգործագրելի՝ միւս ազգի համար : Այս պատճառով՝ առաջնորդական (առաջնորդող) սկիզբը՝ հետեւեցողութիւնք

ըմբռնողութիւններու, նոցա աւանդութեան ոճը, խօսքի դարձուածքը, ընտրութիւնը օրինակներու (նոցա) ազդեցին կեանքէն, բոլորը պիտի համեմատուի Հայոց ազգի առաւել մեծ մասին առանձնութիւններուն, լուսաւորութեան աստիճանին, ըմբռնողութիւններու զարգացմանը. որովհետեւ գաղութական մասեանը կը գրվի այդ ազգի առաւել մեծ մասին համար:

Հիմնարկ. Եթէ քննենք թէ որ պիտի լեզուով պիտի գրվին գաղութական գրեանքը, ապա հարկաւոր է փախ չել ամենայն շեղմունքներէն (ամենայն ճոռումխօսութիւններէն, ամենայն զրոյցներէն և առականերէն), (որ չունին յարակցութիւններ թի հետ): Գաղութական գիրքը պիտի գրվի կանոնաւոր հայկական աշխարհիկ լեզուով, այն բարբառով որ հանդիսանալի է մի որոշ բազմութեան: Պէտք է փախչիլ այնպիսի դարձուածներէն, որ թէպէտ ուղիղ են, բայց դիտանական են և գրաբառ, որպէս և, ոչ թէ միայն օտարազգի՝ այլ և (այն) հայ բառերէն, որ չեն գործածական ժողովուրդի մէջ: Բայց ուր (որ) բոլորովին անկարելի է գործ կատարել առանց այդպիսի բառերու, այնուհետեւ պիտոյ է փախգծի մէջ յաւելցնել բառի մեկնութիւնը, թագաւորութեան մէջ տիրապետող լեզուներուն մէկով, և ֆրանսերէն ու գերմաներէն: Հաւ օգտակար է՝ ամենայն տեղ ծանօթութիւններու մէջ յաւելցնել բանասիրական բացայայտութիւն գիտական խօսքերու և արհեստական բառերու: Եւելի յառաջագիմութիւն և օգուտ յառաջացնելու համար, անհրաժեշտ կարեւոր է աչքի առջեւ ունենալ, թէ գաղութական գիրքը կը գրվի այնպիսի ընթերցողի համար, որ չունի ոչինչ յառաջագոյն ստացած տեղեկութիւնք. այլ (պէտք է) պատկերացնել մտքով, թէ (գաղութական գրքով) պարզապէս կը խօսվի մասցի և հասկա-

ցող մարդու կամ մանուկի հետ: Գիտութեան ինչ ինչ բաժիններու մէջ կարող են գաղութական գրքի բոլոր մասերը զուգախառնվիլ և կացուցանել մի ամբողջութիւն, բայց միւսմեքու մէջ բաժանվիլ երկու հատուած, որոնցմէ առաջինը լինելու է ներքաշութիւն, ուր կարող է գործ գրվիլ կամ ամենեւին վերլուծական ոճ, կամ թէ միանգամայն վերլուծական ու պատմական ոճ: Եթէ բանը այդպէս եղաւ, այնուհետեւ երկրորդ հատուածը կարող է ունենալ բաղադրական ձեւ, բայց այնպէս, որ այս հատուածի մէջ ներս չգերվի ոչ մի ըմբռնողութիւն, ոչ մի բառ՝ որ դէպ ինչ պատրաստված չէր ընթերցողը՝ առաջին հատուածով: Եւ աջնորդական (առաջնորդող, նախակրթական) գրքի մէջ, ուր (որ) այդ բանը օգտակար է և անհրաժեշտ, պիտոյ է յաւելցնել շատ հարազատ, ուրշիչ և ճշգրտութեամբ յօրինված ձեւագրութիւնք, պատկերներ, կերպարանք, և այլն: Գրքի քանակութիւնը ունի նոյն պէս ոչ փոքր կշիռ, և այս պատճառով ցանկալի է, որ 20 կամ 25 թերթից աւելի մեծութիւն չունենար գաղութական գիրքը: Հարկաւոր է ուշադիր լինել տպագրութեան դիւրընթերցանելի, մաքուր և անխալ լինելուն, նոյնպէս թղթի յատակութեանը և առհասարակ պատշաճաւոր ըյտընձայութեանը: Գինը մի գրքի որ կը բաղկանայ 20 կամ 25 թերթերէ, չափաւր լինի մէկ կամ մէկ ու կէս ուրբիէն աւելի՝ անպատկերազարդ գործերու համար, և ոչ ալ ու կէս կամ երկու մանկէթէն աւելի՝ պատկերազարդներու համար:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի բան է, որ մի նիւթի վրայ գրելու, կամ մի գիրք՝ մի լեզուէ դէպ ինչ լեզու թարգմանելու համար, անպատճառ հարկաւոր է, նախ՝ ծանօթութիւն սոյն իսկ գրելի կամ թարգմանելի նիւ-

Թին և նորա մշակութեանը յԼՂրոպայ՝ ներկայ օրերու մէջ. և երկրորդ, կա նոնաւոր և հիմնաւոր գիտութիւն այն լեղումի՝ որով կը գրեն մի գիրք, և որով գրած են առաւել պատուական շարադրութիւնքը այդ մասին: Մասնաց այս երկու հիմնական պայմաններուն՝ ոչ որ և երբէք կարող չէ գրել որ և իցէ պիտանի գիրք որ և իցէ նիւթի վերայ:

Բայց միթէ պիտոյ չ՞ խոստովանել, թէ մեր մէջ հարիւր մատենագիրներէ հազիւ թէ երկուքը կը լցուցանեն վերջգրեալ պայմանքը:

Մյուսի առաջնորդական մատենք մարդկային գիտութեան բոլոր բաժիններուն վերայ, այնպիսի հետը հետէ յառաջնադասութեամբ, որպէս հարկաւոր է մեզ, սկսեալ այբբենաբանէ մինչև փիլիսոփայութիւն և վերին ուսումնականութիւն, հարկաւոր է,

1. Կազմել մի հասարակութիւն (ընկերութիւն, ժողովք) որ հրաւեր կարդայ դէպ ՚ի ազգի հայրենասիրութիւնը, որ կարողանայ մի բաւական մեծ գրամագլուխ հաւաքել, և հասկանայ ինքը շահեցնել ատիկայ, գտնելով ատոր համար աղբիւր: Մի այդպիսի ընկերութիւն կարող է յառաջագէտ լինել, երբոր ատիկայ կը բաղկացնեն (այնպիսի) անձինք, (որք) ազգին մէջ յայտնիք են իւրեանց արդարութեամբ, անկաշառելի խղճմտանքով, ճշմարիտ սիրով դէպ ՚ի հայրենիք և դէպ ՚ի ամենայն հայրենական բան, անձինք չը նորհազարդք և պատիւ ու կշիռ ունեցողք իւրեանց քաղաքացիներու մէջ: Մյուս ընկերութիւնը կարող է պահպանել ազգին հաւատարմութիւնը դէպ ՚ի ինքը, և ընդարձակել իւր աղբիւրցութիւնը, երբ որ նա արդար և խելացի կերպով կը վարէ իւր գործը, իւր բոլոր գործերուն, գիտողութիւններուն, եկամուտի և ծախքի մասին՝ տրւողութեան միջոցով՝ զանազան և աւելի տարածված հայկական օրագրերու

մէջ հաշիւ ու համար կու տայ ամենայն մանրամասնութեամբ, սկսեալ ուրիշէն մինչև կոպեկը:

2. Կազմել մի հասարակութիւն ուսեալ և կրթեալ մարդերու, որ առանձնապէս պարապին մարդկային գիտութեան այս և այն բաժնին: Մյուս ընկերութիւնը կը բաժանէ աշխատութիւնքը իւր անդամներուն մէջ, վերայիչեալ դպրոցական գրքերու շարադրութեան մասին: (Մասնաց) ամեն մէկը կ'ընտրէ իրեն մի նիւթ մասնաւորապէս նորա ծանօթ: Որպէս զի անոնցմէ ամեն մէկը իւր առաջնորդական գրքի մէջ կարողանայ ցուցնել գիտութեան յառաջագէտ գնացքը ամենանոր ժամանակներու մէջ, ամենայն հարադատութեամբ զուգակշիռ կացուցանելով իւր գործը գիտութեան ներկայ դրութեան հետ: ԼՂրոպայի մէջ, ուրեմն, որպէս զի անտես չառնէ ոչ մի ճշմարտութիւն որուն համաժամանակեայ գիտութիւնը հասեր է. բայց միւս կողմէն, որպէս զի առաջնորդական գրքի մէջ ներս չմտնան կարծիք կամ իրողութիւնք որ 5, 3 կամ այն մի տարի յառաջ կիրառութեան մէջ էին, բայց այժմ հերքըված են, ուստի հասարակութիւնը (ընկերութիւնը) կարող է և պարտ է առանց դժուարանալու նամակով խորհրդակից լինել ԼՂրոպական և Ռուս համալսարաններու Բոսֆէօլէսներուն (ուսուցիչ վարդապետ) հետ, զորօրինակ՝ Փարիզեան, Ղէօտաինդէնեան, Շէյտէլէրգեան, Պէրլինեան, Իորպատեան, Սոսկովեան և Ս. Պետերբուրգեան համալսարաններուն հետ, խնդրելով այդ համալսարաններու ֆակուլտետներէն (ուսուցչաց ժողովներէն) որ դրա շնորհք ընեն և ցուցնեն ամենալաւ և քննողական ընտրութեամբ ձեռնարկած աղբիւրքը մի որոշեալ գիտութեան, այլև ամենալաւ համաժամանակեայ առաջնորդական գրուածքը այդ մասին, այնպիսիք որ իւրեանց

քանակութեամբ յարմարաւոր են վերագոյն՝ միջին և ստորին ուսումնարաններու համար, և առաւել ծանօթ եւրոպական լեզուներով, Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն, Ինգլիարէն և Ռուսերէն, ցուցնեն դոցա թարգմանութիւնքը, քննողաբար յայտնի կացուցանելով այդ առաջնորդական գրքերուն և նոցա թարգմանութեանցը արժանաւորութիւնը: Այսպէս իսկ, տպագրութեան միջոցաւ, այսինքն Եւրոպայի առաւել պատուական Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն, Ինգլիարէն և Ռուսերէն օրագրերու միջնորդութիւնը խնդրել եւրոպական առանձնագէտ ուսումնականներու օգնութիւնը և խորհրդակցութիւնը: Այս ճանապարհը ի հարկէ շատերուն կ'երեւի նոր, և օտար, բայց հաւատացէք, (որ) ոչ մի Եւրոպական ուսեալ արհամարհութեամբ պիտի պառամսնանէ այդպիսի հրաւերքի, այլ մանաւանդ յօժարութեամբ կը մասնաւորէ իւր տեղեկութիւնքը և փորձառութիւնը, վասն տարածելու լուսաւորութիւն և եւրոպական գիտութիւն Հայոց ազգի մէջ: Եւրոպացիք աւելի լաւ կը հասկանան քան թէ մեք Հայերս, և գիտեն կշռել, թէ ինչ կարեւոր խորհուրդ կարող ենք լուցանել արեւելքի մէջ, սկսեալ յասպեան ծովէն և Հնդկաստանէն (մինչև) Ալժերիական և Սեաւ ծովը:

Երբ որ կ'ընեն բոլոր խորհրդակցութիւնքը, երբ որ ժողովրդած լինին բոլոր նիւթերը, այնուհետեւ ասոնց կը ծանօթանայ ամեն մի մատենագիր ըստ իւր ընտրած գիտութեան, և ապա գրաւոր կերպով կը լուսաբանէ իւր առաջարկութիւնը՝ որ յետոյ կը քննուի առանձնագէտ ուսումնականներու ժողովի մէջ, և այնուհետեւ ամեն մէկը կը ձեռնարկէ շարագրելու յատկացած դպրոցական գիրքը: Երբ որ պատրաստ լինի նիւթը, զորօրինակ՝ երկու տպած թերթի չափ, գեշ ջինիր կարգացնել

իւր առաջեւ մի 12 կամ 14 տարեկան տղայի՝ որ փոքր ի շատէ՝ ծանօթ եղած լինի յատկացած նիւթին, և հարցնել, արդեօք կը հասկանայ նա իւր կարգացածը, և (թէ) պարզ է նոյն իսկ ոճը խօսքի: Եթէ տղան՝ ուր և իցէ դժուարանայ, իսկապէս սձի մթութենէն, տալս պէտք է առաջարկել անոր՝ որ ինքը պատմէ այդ յօդուած բանը, և ապա միտ դնելով ատոր՝ փոխելու է մատենագիրը խօսքի ոճը: Այս պարզ ճամբայով ամենէն հեշտ է առաւելապէս դիւրահասկանալի կացուցանել մի առաջնորդական գրքի ոճ, և սա է գլխաւոր պայմաններէն մէկը՝ ոչ թէ մի դպրոցական գրքի արժանաւորութեան, այլ որ և իցէ առանձին հետաքննութեան՝ այս կամ այն գիտութեան մասին:

Երբ որ դպրոցական գրքի ամեն մէկ հիմնական մասը աւարտուած լինի, կ'առաջարկվի դա ընկերութեան ամեն մի ներկայ անդամի քննողութեանը՝ և այնուհետեւ ձեռնամուխ կը լինին արդարութեանը: Որպէս վարձատրութիւն հեղինակին, կարելի է սահմանադրել, որ ընկերութիւնը վճարէ անոր՝ զորօրինակ՝ 20 կամ 25 տպած թերթի համար 600 էն մինչև 800 մանէթ արծաթ, այն պայմանով, որ առաջին տպագրութիւնը, 1200 օրինակ, պատկանէր որպէս սեփականութիւն հասարակութեանը (ընկերութեանը), որ նա հնաքը ունենար երբեմն դարձուցանել իւր ծախքը, եթէ ոչ բոլորովին, դոնեայ նորա կէսը, բայց առանց տոկոսիք հաշուելու, իսկ միւս տպագայ տպագրութիւնքը կը սրտականէին որպէս ժառանգական սեփականութիւն հեղինակին: Անէն մէկ առանձին տպած գրքերէն՝ ընկերութիւնը կ'ուղարկէ մէկ մէկ օրինակ, առանց բաշտութեան, բոլոր հրատարակողներուն ըրագրերու օրագրերու, առաւել երեւելի հայկական հասարակութիւնը

ներուն, և միաբանութիւններուն զոր-
օրինակ՝ շմրածնի վաճառականագարա-
նին. թիֆլիզու Ներսիսեան Վզգային և
Հոգեւոր ուսումնարանին. Կոստանդը-
նուպօլսի Վզգային և Հոգեւոր ժողո-
վին. Փարիզու Սուրաբեան ուսումնա-
րանին. Վենետիկու Սիւթարեան մի-
աբանութեանը. Վիեննական ընկերու-
թեանը. Սոսկվայի լէյոն (վարժարան)
Լազարեանց, և այն ուսումնականնե-
րուն և օրագիր հրատարակողներուն, որ
առ ի սրտէս սիրով ընդունեն են ընկերու-
թեան խնդիրը՝ և էապէս գործիք են
գտնուիլ մատնացոյց առնելով դպրոցա-
կան գրքերու նիւթը և նոցա լեռնական
(քննադատական) արժանաւորութիւնը:

Վերջաբանելով մեր խօսքը, հար-
կաւոր կը համարինք ասել, թէ հաւա-
տի վարդապետութեան գիրքերը, ե-
կեղեցական և սուրբ պատմութիւնը
պիտի գրվին ամենայն ճշգրութեամբ և
զգուշութեամբ՝ միտ դնելով դաւա-
նութեանը և հոգուն որ ունի հաւատ-
ուսոյց վարդապետութիւնը ուղղա-
փառ, առաքելական, Հայոց եկեղե-
ցին, առաւել ազատահայեացք արե-
ւելեան եկեղեցիներուն մէջ:

Մ. Ս. Մ. Մխարբեանց

(Թիֆլիզ)

Ը Ո Ղ Ջ Ե Կ Ը Ն

Օ Դ.

Օդին և անոր բաղադրութեանցը
և յատկութեանցը վերայ բաւական
խօսուած է, թէ մեր զանազան խօսակ-
ցութեանց մէջ, և թէ մեր Ուսում-
նական բարեկամ Պ. Թադէոս Պէկեա-
նին Հանդիսի միջոցաւ հրատարակ-
ուած յօդուածներով, որն որ ընդար-
ձակօրէն խօսած է օդին թէ ֆիզիկա-

կան և թէ քիմիական յատկութեանցը
վերայ: (ՏԷ՝ Ի- 4. ԷԷ՝ 86.) Ուստի
այս անգամ մենք պիտի խօսինք օդին
բնազնական և անդամազնական պաշ-
տօններուն վրայ: Սիրելի ընթերցողը
մեր ըսելքը աղէկ հասկնալու և օդին
վերայ քաջ և կատարեալ տեղեկութիւն
ունենալու համար կհրաւիրեմ զինքը
որ օդին թէ ֆիզիկական և թէ քիմի-
ական յատկութիւններն լաւ սովորա-
ծ ըլլայ. վասն զի այս յօդուածն աւել
ընթերցողք շատ անգամ ջրածին (hy-
drogène) թթուածին (oxygène), բորա-
կածին (azote), ածխային թթու (acide
carbonique), և ասոնց նման ուրիշ ֆի-
զիկական և քիմիական անուններ պի-
տի լսեն. ասոր համար կըսեմ որ օդին
ամեն տեսակ յատկութիւնները և եւ
նոր բնազնական և անդամազնական
պաշտօնները աղէկ սովորելու համար,
մեր չորրորդ թուոյն մէջ հրատարակ-
ուած յօդուածը կրկին կարդալու բա-
րեհաճին ընթերցողք:

Ենթադրելով որ ընթերցողը ըստ
բաւականի օդին ամեն մէկ յատկու-
թիւնները լաւ ուսումն ըրած է. սկը-
սինք մեր խօսքը սա հետեւեալ հարց-
մամբ թէ «Ի՞նչ է շնչառութիւնը»:

— Շնչառութիւն կոչուած պաշ-
տօնը որուն վերայ մանրամասնաբար
պիտի խօսիմք, մարդուս կազմուածքը
պահող կամ զանի ապրեցնող պիտոյք-
ներուն առաջինն և ամենագլխաւորն
կրնայ համարուիլ. այս պաշտօնը կամ
շնչառութիւնը այնքան մեծ յարաբե-
րութիւն մ'ունի արեան շրջանին հետ
(circulation du sang), որ առանց մէկն
գիտնալու, անկարելի կըլլայ զմիւսն
հասկնալ, ուստի կհետեւի բնականա-
բար փոքր ինչ տեղեկութիւն մի տալ
արեան շրջանին վերայ նախ, յետոյ
անցնիլ ըստ մեր խոստման առաջին
խնդրոյն:

ԱՐԵԱՆ ԵՐԶԱՆ

Հոս ալ նոյնպէս կներկայանայ ա. մենակարեւոր կէտ մը, որուն վերայ մէկ քանի խօսք չընելն իսկ կամ զանի զանց ընելն անկարելի կերեւայ. և իւրաւամբ, քանի որ մեր բոլոր խօսելիքները այն սնուցիչ հեղուկին վերայ պիտի ըլլայ. որովհետեւ արեան շրջանին պաշտօնն է, մարդուս կազմաւածքին ամեն մէկ կողմը խումբ մը երակներու միջոցաւ արիւնը արտօնել, որուն գլխաւոր նպատակն է մէկ խօսքով սնուցանել մարմինը. արիւնը մարդոյս կազմաւածքին ամեն մէկ կողմերն սնուցանելու պարտելէն ետքը՝ հարկաւ իւր սնուցիչ յատկութիւնը կիրորանցունէ, վասն որոյ կրկին ուրիշ խումբ մը երակներու (veines) միջոցաւ իր կէդրոնը կը դառնայ, ուր զանազան գործողութեամբ և շնչառութեան միջոցաւ իր իսկական սնուցիչ յատկութիւնը կրկին կրկնապէս. ուստի սա մէկ քանի խօսքերէն կրնամք շուտով հասկնալ որ թէ շնչառութեան և թէ արեան շրջանին, այս երկու մեծ պաշտօններուն առաջին և մինակ նպատակն է արեան բնական կամ սնուցիչ յատկութիւնը մշտնջենապէս պահել. վասն որոյ կ'ըստամ թէ իրաւամբ է և բնականաբար տոյալեալ ենք նախ արեան վրայ ընել ուշադրութիւնն յառաջ բերելով սա խնդիրը թէ «Ի՞նչ է արիւնը»:

— Երկուն մարդուս կազմաւածքին մէջ գտնուող հեղուկներուն ամենէն պիտանին և օգտակարն է: մեր կազմաւածքին մէջ բովանդակող հեղուկներէն ոմանք զանի յառաջ բերել կծաւայեն, ոմանք ալ արիւնէն յառաջ կուգան կամ ծնունդ կառնուն. ինչպէս են լորձունք, (salive), քրտինք, (sueur) մեղ, (urine) և այլն և այլն:

Ուստի արիւնն է հեղուկ մարմին մը և կըաղկանայ երկու տեսակ մաւերէ: կամ թէ արիւն ըսուած հեղու-

կը իր մէջ երկու տարրեր վիճակ ունեցող (հեղուկ և կարծր) մասեր կաւրունակէ: հեղուկ մասին բաղադրութեանը մէջ կմանէ մեծագոյն մաս մը ջուր. իսկ կարծր մասին մէջ կգտնուին զանազան աղերէն զատ գլխաւոր մարմին մը, այսինքն՝ երկաթ (fer):

Վերել ըստ օրինի խօսելու համար, կրնամք ըսել որ արիւնը երկու տեսակ յատկութիւններ ունի. ֆիզիքական և քիմիական:

Արեան ֆիզիքական յատկութիւններն են, այսինքն հեղուկ, գոյնը կարմիր, բայց արեան գոյնը միշտ կարմիր չէ, երբեմն բաց և երբեմն ալ աւելի մուր կամ սև կարմիր գոյն կունենայ. այս հեղուկը երբոր թթուածին կազմն դէմ գայ, գոյնը կըացուի, և թէ որ սևագոյն է կկարմրի. բայց բացը կը սևնայ երբոր արիւնը ածխային թթուի դէմ գայ. արդէն արեան քիմիական յատկութեանցը վերայ վերը խօսած ըլլալուս, անմիջապէս կանցնինք մեր երկրորդ խնդրոյն:

— Արեան շրջանին պաշտօնն է, մարդուս կազմաւածքին ամեն մէկ մասին մէջ արիւնը պարտցնել, որուն նշանակն է մէկ խօսքով սնուցանել բոլոր մարմինը:

Նշանակնաբար խօսելով արեան շրջան ըսուած այս մեծ պաշտօնը կատարող գլխաւոր անդամն է սիրտը, և անկից ծնունդ առնող խողովակի նման խումբ խումբ երակներն (arteres et veines):

Սիրտը կամ արեան շրջանին կէդրոնը երկու գլխաւոր մասն կըաժանի. և այս երկու գլխաւոր մասերն ալ ուրիշ երկու մասանց կըաժանին: Սրտին առաջին բաժանումը ըստ երկայնութեան է, իսկ երկրորդ բաժանումն ըստ լայնութեան:

Հետաքրքիր ընթերցողը եթէ կուզէ աղէկ հասկնալ և բաջ տեղեկութիւն մ'ունենալ մեր ըսածին վերայ,

կրնայ ոչխարի սրտի մը վերայ փորձել ըսածնիս, որովհետեւ բարեբաղդաբար ոչխարի սիրտն ալ մարդու սրտին նման մի և նոյն ձև և մի և նոյն կազմուածքն ունի :

Բնազննութիւնը (physiologie) կառնէ ընդէ մեզի որ մարդու սիրտը բոլորովին միտէ բաղկացեալ ըլլալով, ամեն մէկ վայրկեանի մէջ (second) 120, 80, 70, 60 անգամ կազդովնայ և կմեծնայ. բայց այն տեսակ միտերէն է, որուն պզտիկնալը և մեծնալը մեր կամեցողութենէն կախեալ չէ. ուտելու, խըմելու պտրտելու, նստելու, մտածելու, կարդալու, գրելու, վերջապէս քնանալու ժամանակնիս անդադար ինքը իւր սլաշտօնը կկատարէ. բայց մեր կազմուածքին մէջ գտնուող բոլոր միտերը այս ըսած յատկութիւննիս չունին. ինչպէս ոտից, ձեռաց մէջ և այլն գտնուող միտերուն պզտիկնալը կամ մեծնալը, կամ թէ ձեռաց և ոտից երեքալն, շարժիլն, զանազան ձև առնելն. որոնց ամենն ալ անոնց բաղադրութեանցը մէջ մտնող զանազան միտերու միջոցաւ է, բոլոր այս ըսած զանազան շարժումներուն ամենն ալ մեր կամեցողութենէն կախումն ունին, ինչպէս՝ կուզենք կնստիմք, կուզենք կգործենք և այլն : Եւով կրնամք հասկնալ որ մարդու կազմուածքին բաղադրութեանը մէջ մտնող այն զանազան միտերն երկու գլխաւոր կարգի կբաժանին. Ա. անոնք՝ որոնց շարժումները մեր կամքէն կախում ունին. ինչպէս են ոտից, ձեռաց և այլն մէջ գրտնուողներն. Բ. անոնք՝ որոնց շարժումները մեր կամքէն կախումն չունին. այսինքն՝ առանց մենք գգալու, շարունակ շարժման մէջ են, ինչպէս է սիրտը. և նոյնպէս այս դասէն են ստամոքսին, աղիքներուն և այլն մէջ գտնուող միտերն :

Մարդու տարբեր հասակին մէջ սրտին զարկին թիւը մի և նոյն չմնար.

ինչպէս որ նոր ծնած տղու մը երակները մինչև 120 կզարնէ. և քանի որ մեծնայ, այս թիւը վար կիջնէ, և մինչև 60 ի կհասնի ծերութեան մէջ. այսինքն քանի որ մարդու կազմուածքը կատարելագործութեան մէջ է, հետ զհետէ այն բարձրագոյն թիւը կալիսի, մարդս կատարեալ վիճակն ստանալուն պէս մինչև 60 կիջնէ և կմնայ մինչև ի մահ :

Սրտին պզտիկնալուն և մեծնալուն միջոցաւ է որ արիւնը մարմնոյն ամեն կողմը պարտելէն վերջը, կրկին սիրտը կգառնայ, անկից թորերուն (poumons) մէջ երթալու համար :

Արիւնը բոլոր մարմնը պարտելէն վերջը թորերուն մէջ կերթայ կրսեմ, որովհետեւ իր իտիական կամ սնուցիչ յատկութիւնը կորսնցուցած է, հոն այսինքն թորերուն մէջ բարեբաղդաբար իւր սնուցիչ յատկութիւնը վաւարկելով կրկին սիրտը կգառնայ :

Նախատեսելով կամ գուշակելով որ գտնէ ընթերցողաց շատերուն մինչև հիմայ արեան շրջանին վերայ խօսածնիս անհասկնալի եղած ըլլայ, յարմար կգտանք զանի ուրիշ կերպով ներկայագրել, և այն ալ դիւրմբռնելի և ամենապարզ օրինակի մը միջոցաւ :

Ղիցուք թէ քաղքի մը կեդրոնը երկու աւազան գտնուի խումբ մը խողովակներով և այս երկու աւազաններուն մէջ տեղն ալ ջուր մը. աւազաններուն ամեն մէկ խողովակներն ալ քաղքին ամեն մէկ տան հետ յարաբերութիւն ունենայ : Առաջին աւազանը իր խողովակներովը պիտի ծառայէ քաղքին մէջ գտնուած ամեն մէկ տուններուն, և միանգամայն այս հեղուկին արտադրեալը կամ աղականեալը դուրս ձգելու տեղ, ուրիշ ասոր համար յատկացեալ աման մը ըլլայ ուրիշ խումբ մը խողովակներով կից, որոնցով ջուրը երկրորդ աւազանին մէջ մտնէ, բայց յայտնի է որ այս ջուրը աղական

եալ է և հետեաքար չկրնար քաղքին մէջ գտնուող տուներուն պիտայիցը ծառայել. ուստի դնենք այս երկրորդ աւազանին բոլը ահապին մեծութիւն ունեցող մաքրողական (filtre) կամ թէ ուրիշ որ և իցէ գործիք մը, որն որ կարող ըլլայ քիմիական զօրութեամբ ագրել այս ապականեալ ջուրին վերայ կամ մէկ խօսքով կարող ըլլայ դանի մաքրել. այսպէս այն ապականեալ ջուրը մաքրուելէն ղլնի, կրկին առաջին աւազանին մէջ մտնէ քաղքին մէջ գտնուած տուններուն պիտայիցը ծառայելու :

Այսպէս քաղքին մէջ գտնուող տուններն ալ մարդու մարմինն է, որն որ կրնգոնի սրտին արիւնը, աւաղանին մէջ մտնող ապականեալ ջուրն ալ սև արիւնն է, որ իր սնուցիչ յատկութիւնը կորսնցուցած ըլլալով անպիտան կհամարուի, որն որ կրկին սրտին մէջ կմտնէ թոքերուն մէջ երթալու համար. ուր կրկին քիմիական տեսակ մը գործողութեամբ իւր բնական կամ իսկական յատկութիւնը կվաստի. ինչպէս որ այն ահապին մաքրիչով (filtre) կմաքրուի վերի խօսքուած աւազանին մէջ. ահա մարդու արեան շրջան ըստուած այն մեծ պաշտօնին բուն իսկ նմանութիւն ունեցող օրինակը :

Յիշաւի առաջին աւաղանը որ իր խողովակներովը քաղքին մէջ գտնուող ամեն մէկ տունի ջուրը կմատակարարէ, կմանի մարդու սրտին և խողովակներն ալ սրտին կից եղող երակներուն (arteres et veines) որոնց պաշտօնն է մարդու կազմուածքին ամեն մէկ կտորին տանել արիւնը. հետեաքար ապականեալ ջուրը մաքրող այն մեծ (filtre) մաքրիչն ալ կմանի թոքերուն, որոնց պաշտօնն է ապականեալ կամ սնուցիչ յատկութիւնը կորսնցուցող արիւնը մաքրել :

Հա կհասնինք ինքրոյն առաջին մասին, այսինքն շնչառութեան կետին :

— Շնչառութեան պաշտօնը գրե-

խաւոր անդամներու մէջ կատարուելուն համար ստիպեալ եմք նախ զանոնք նկարագրել փոքր ի շատե և կարելի եղածին չափ ամենապարզ և համառօտ կերպիւ :

Թ Ո Ք

— Թոքերը (պոչիկեր, poumons) կուրծքին (poitrine) մէջ մէկը աջ, միւսը ձախ կողմը գրեւած երկու սփեքսի (spongieux) անդամներ են և մէկ զմէկէ զատուած են սրտին միջոցաւ : Թոքերը շարունակ հաղորդակցութիւն մի ունին ճիւղէն վեր ելած խողովակով մը, որուն հետ յարաբերութիւն ունին նաև բերանը և քիթը :

Այս գլխաւոր անդամներուն վերայ աղէկ տեղեկութիւն մ'ունենալու համար, բնութեցողին ուշադրութիւնը հետեւեալ օրինակին վերայ կը հրաւիրեմ :

Ննթաղրէ կամ անջիգ առ առանց տերեւի ծառի՝ յօղուն (tige) կախուած, ծայրը (tronc) ուղիղ, նախ մի, յետոյ երկուքի բաժնուած, մէկը աջ և միւսը ձախակողմեան. և ասոնք ալ նոյն պէս անհամար մի և նոյն տեսակ երկեւրկու բաժնուած երթալով պղտիցած վերցուր ծառին և անոր ճիւղերուն իւր (moelle), ան ատենը պիտի ուշնենաս խողովակ (canal), բաղկացեալ, հաղորդակցութիւն ունեցող երթալով իրմէ պղտիկ ճիւղերու հետ, որոնք կուտան ահա քեզի օգտին խողովակին կամ մարդու թոքերուն ճիւղ պատկերը :

Սեւ արիւն պարունակող սրտէն ելած խողովակ մը դէպի ամեն մէկ թոքին մէջ կերթայ անհամար ճիւղերու բաժնուելով, այս ալ վերինին նըման նոյնպէս երկրորդ ծառ մի է, որուն գագաթը սրտին և ճիւղերն ալ թոքերուն կպատասխանէ : Այս ճիւղերն, թոքերուն ճիւղերուն հետ կցուելով

(enchevêtrer), որոնց միջոցաւ այսինքն ճիւղերուն արիւնը օգին դէմ կուգայ, կամ նմանութիւնը ձգելով խօսելու համար, օգային խողովակին մաշկին դէմ կուգայ արիւնը :

Հնչառութեան այս մեծ պաշտօնին մէջ երկու որոշ ժամանակներ կայ. առաջինին մէջ կուրծքը կմեծնայ, կուռեւնայ, և այնքան որքան որ թէ բերնի և թէ բերնի միջոցաւ թորերուն մէջ օգ մտնէ : Երկրորդին մէջ կուրծքը կը պղտիկնայ, ուր միջոցին ներս մտած օգը դուրս կեննէ կրկին մաքուր օգ ներս երթալու համար :

Ուստի արեան շրջանին և շնչառութեան այս երեք գլխաւոր մէկըմէկէ անբաժանելի կէտերուն վերայ այսքան խօսելէն զկնի, մեր բուն իսկ նպատակին կանցնինք, այսինքն թէ ի՞նչ զգուշութիւններ պէտք է ընել մարդս իր շնչած օգին : Կամ թէ որո՞նք են այն փնտնելը կամ գէշութիւնները որոնց պատճառներն են միմիայն մեր շնչած օգին մէջ զանազան այլասեռ կազեր, շոգիներ և թունաւորիչ փոշիներ գրաւուելը :

Իսկ տեսնելով խնդրոյս երկարութիւնը, սա հետեւեալ մէկ քանի խօսքերն ալ ընելով կվերջացնեմ խօսքս թողով յառաջիկայ թուոյս օգին վերայ ընդհանուր դիտողութիւն մը ընելու :

Հնչառութիւնը որչափ որ այն մեծ պիտոյքներէն մէկն ալ է՝ նէ, այնքան ալ հարկաւոր է մարդուս մաքուր օգ շննել : Որչափ որ դժուարամարս և ապա կանեալ կերակուր մը կվնասէ ստամոքսին, այնքան և առաւել ևս մեծամեծ փնտնելու և ցաւալի հիւանդութեանց պատճառ կրնայ տալ ապակաւնեալ օգ մը :

Մարդս իրաւ է որ շատ ժամեր, մինչև մէկ քանի օրեր առանց որ և իցէ բան մ'ուտելու կրնայ ապրիլ, բայց առանց մէկ վայրկեան օգ ծծելու այս

ինքն առանց շնչառութեան անկարելի է նորա ապրիլը. ուստի այս խօսքերէն կրնամք հասկնալ որ օգը մարդուս կազ մուտքին համար անհրաժեշտ և ամենահարկաւոր պիտոյքներէն առաջինն կրնայ համարուիլ :

ՁՐՈՒՑԷ՝ ԻՆՁԻ ԿԵՐԱԾԻ

ԸՍԵՄ ԲԵՁԻ ԻՆՁ ՈՐԵՍ

Եթէ ճշմարիտ է թէ մարդ իւր առանձն տեղծուածոյն իւր կնիքն կը դրոշմէ և իւր ամեն գործոցն մէջ լիովին կը ցուանայ, եթէ ճշմարիտ է թէ զգեստի ձևոյն անհատի մի զարդարանաց ամենաթեթեւ տարբերութեանցը, իւր խօսակցութեան և կենսական գործողութեանց կատարման կերպին մէջ գիտող աչք մի անոր վերայ իշխող ըզգացմանց անմերժելի պատկերը կգտնէ :

Ինձ այնպէս թուի որ անոր կերածն և մանաւանդ ուտելուն կերպը, իւր էութեան ճիշդ չափն կարեն մեզ տալ :

Եթէ հմուտութիւն ընել ուղէի, պիտոյ էր ստեղծմանէ ի վեր մէկըմէկու յաջորդող ազգաց հանգէսն ընթերցողին ցուցնելով զնոսա իւրեանց խոհակերական դրութեան նկատմամբ մէկըմէկու դիմադրել : Իսկ զատուել նաեւ իւրաքանչիւր ազգ, առանձինն իւր պատմութեան այլ և այլ տարագրւոյն հետ, ցուցնելու որ նոցա խոհակերոցն ամեն ժամանակ, իւրեանց ընկերական վեճակին, առաքինութեանցն ինչպէս արտից, քաղաքականութեանն ինչպէս կործանմանն օգտաւոր եղած է :

Եւ դժուար աշխատութիւն մի է զոր ժամանակ ունեցողին կթողում. ըստ ինձ մեր մէջ դիտութեան առաւել գրգռիչ դաշտ մի կայ. և երբ առ ձեռս ասպաղյոցներ ունիմք՝ վասն էր ուրեմն երթանք զնոսա այնչափ հեռուն փրնալու մը, և այն ալ ժամանակագրական

վերստին փառանքով կամ թէ քիչ շատ անհաւասար վկայութեամբք հնախօսական գիւրագրգռութիւններն արթնեցնել, այն իմաստուն գլխոյ որք բուրր կեանքներուն մէջ, հետեւի և փոշտած մասեանք յուզելն իւրեանց արուեստ կրնեն, մի միայն սուտ վկայութիւն մի բռնելու առթին համար։ Սակայն այսպիսի առիթ մը տալէ պիտի դուռ չանամ։ Բայց նաեւ այս սահման եւալ նպատակիս մէջ պէտք է արգելօք ամբողջ տիեզերիս վերայ խօսիլ։ Այս այնպիսի ճանապարհորդութիւն մի է զոր անտարակոյս միայն ես չկարեմ առնել. այն ժամանակ ակամայ այլոց նշանակի պիտի ըլլամ որք յաճախ իւրեանց ներքնատեսներէն ջերմութեամբ բարձրացած երևակայութեան արքա սիրը կարեն իբրեւ ճիշդ մեղ տալ։ Եթէ զրուցածիս ճշմարտութիւնը, քանի մի յարեւելս ճանապարհորդութեց պատմութիւններն դատելով ուղենամ հաստատել, որք թէպէտ և երեւելի անձանց գրէն ծնած կհարկադրիմ ասել թէ բոլոր այն գեղեցիկ էջերն ամեն բան կպարունակեն բաց ի ճշմարտութենէ, որն որ մեր նկարագրութեան մի միայն պէտք եղածն է. ուստի ի մաստոյութեամբ շարժելով Արեւելքէ դուրս պիտի չելլեմ, կամ լաւ եւս Ա. Պօլէ։

Արեւելեան ազգերն լաւ մը ճանչընելու համար պէտք է որ գիտութեան քանի մի կէտերն, ընթերցողին մտադիւրութեանն նշանակեմ։

1. Այն ամեն ժողովուրդք որք քաղաքականապէս վերջը այլ չեն ճանչուած, ղեղիսութեամբ կուտեն։

2. Իւրաքանչիւր ազգ, իւր յատկացուցիչ ազգային պնակն ունի։

Համաշխարհական գործ մի է թէ նախնի ժողովուրդք, առհասարակ արտաքոյ կարգի առատութեամբ կճաշեն։ Այս վայրենի բերաններն քաղց և անյագ են և սեղանի վերայ մսի ահագին

կտորներով կկերակրեն ղերենք, որով և այս ամեն բան զոր կտրեն ճարել և զանոնք ըմպելեաց անհամար ամբաւութեամբն կուողանեն։ Եւ թէպէտ այս ժողովուրդները ժամանակին ընթացքով քաղաքականութեան քիչ շատ յառաջագէմ աստիճանի մի հասած ըլլան։ այսինքն, քիչ շատ կարգաւորեալ խոհակերութեան մի. այսու ամենայնիւ առատութեան սովորութիւնը պահած են. ինչպէս են Անգղիացիք, Վերմանացիք և Օսմանցիք։

Անգլան ուրեմն, քաղաքականապէս վերջը և երբ արիւսպետութիւն մի կը կրեն և ժամանակի քիչ շատ երկայն շրջանի մի մէջ, օտարազգի իշխանութեան մի ճնշմանը տակ ապրելէն վերջն է որ ղեղիսութեան սովորութիւնը կը կորսնցնեն և ի կարօտութենէ խնայող ըլլան. ինչպէս են Յոյք և Հրեայք։

Խօսքիս հետևութիւնը ընթերցողին թողով, երկրորդ կէտին կմտախմ։ Ազգային պնակն ամենուն համար ճշմարտութիւն մի է և նմին իրի, զայն ըստեղծող Ազգին բնական ազգեցութիւնը բաւականապէս կյայտնէ։ Այսպէս Անգղիական Ռօսիայի և Վերմանական Սալերիայի այս երկու ազգաց յայտարար բնաւորութիւնն բնականապէս կցուցնեն։ Ուստի այս նկատմամբ նաեւ արեւելեան ազգային պնակաց ուսումն պակաս օգուտ մի չունի։

Նախ Օսմանցիք. այս ազգը չկարէ մեղադրուիլ Բիւլան հնարմանն համար որն որ ուրիշ սկիզբ մի ունի. Բիւլան Պարսիկ կամ Հնդկի սնակ մի է։ Բուն իսկ Օսմանեան ազգային պնակն է եւ զորք։

Երբ Օսմանեան կառավարութիւնը միւս տերութեանց օրինակաւ Արեւմտեան արքունեաց քով նաեւ իւր ներկայացուցիչներն ունենալ կամեցաւ, խել մի պատուաւոր անձանց պէտք եղաւ իւրեանց ստացած սովորութեանցը հետ կտրուիլ և երթալ օտարազգին

խոհակերութիւնը կրելու : Ի սկզբան խոհակերոցի անօթք և Տաճիկ սպասու-
ւորք յետոս տարուեցան . սակայն սա-
կաւ առ սակաւ պէտք եղաւ նոցա ա-
մենքն ալ դիրքին պահանջմանցը զոհել
և այն ամեն կերակուրներէ հրաժա-
րել որք թէպէտ բերկրութեամբ այն-
չափ ախորժելի յիշատակներ մոքեր-
նին կերէին : Սակայն արդեօք խիստ
ցաւեցան մի դէպքին : Ամենէին . մա-
նաւանդ թէ Խօղ-բախն ետեւէն յառաջ
ուեցան . և գրեթէ 10 կամ 12 ասորի
կայ , երբ իմ ճանցած Պաշտօնատար-
ներէս մէկը , թէպէտ խիստ յարգելի
անձ , Վիեննայի դեսպան անուանե-
ցաւ . թշուառ էր ոչ թէ առ ի չգոյէ
Բիլլին կամ ընդհանուր Տաճիկ խոհա-
կերոցին պակասութեանը համար , այլ
Խօղ-բախն , այս բանս իրեն մեծ զրկում
մի եղև և քանի մի օր սաստիկ անցկու-
թիւններ պատճառեց իրեն . յիրաւի
վերջապէս իմացած էր որ կրնային Վի-
եննայի մէջ ըստ բաւականի խորովոյր
չկնել , նաև Թոյզն ինչ խմորեղէն , սա-
կայն մէկը չկարենալով զինքն ապահով
ցընել որ պիտի կարենար հոն Խօղ-բա-
խանել . յուսկ յետոյ դժուարութեան
վրայէն ցաւիկեց և իրեն հետ Խօղ-բա-
խի մի տարաւ :

Խօղ-բախ նախնի պէտք մի է , մինչեւ
Նահապետական պիտի բռնմ : Թէպէտ
և Օսմանցիք իւրեանց խոհակերական
արուեստը մեղի անարատ աւանդած
ըլլան . սակայն պէտք չէ ենթադրել որ
իրենց այս արուեստը միայն կաթը
թանձրացներու գիտութեան մէջ կը
սահմանուի . Օսմանցին փոխ առնե-
լու ամենեւին չի նեղիր : Արաբերէնը
և Պարսկերէնը կողքայեց իր լեզուն
չկնելու համար . բոլոր արեւելեան աչ-
խարհն ալ կողքայեց իւր խոհակե-
րութեան հիմունքն արեւանելու հա-
մար . իւր սեղանը զարդարելու համար
Բիլլի Պարսկերէնէն առաւ , խմորե-
ղէնքը Ղարուօց , ընդեղէնքը և ա-

լիւրեղէնքը Ինչիկաց : Տաճիկ խո-
հակերութեան մէջ շատ ջրեղէն և
հիւթեղէն կայ . ծօլօր , կաճան և ասոնց
յաջորդողները , մսի և շատ մը կարա-
գի հետ խառնուած բոլոր կերակրոց
կազմութեան մէջ կմանեն : Օսմանք ու
ռուսներ ըմպելիքներն , վեր քան զա-
մենայն , աղբիւրներէ առնուած յստակ
ջուրն է որոյ նախնի ժամանակաց մէջ ,
խաղողի աւիշ , խաղողի օշարակ կամ
մեղր և ետքերը շաքար կխառնէին :
Խել մի ժամանակէ Ի վեր Օսմանցիք ,
թէպէտ և ջրոյ ճաշակին հաստատուն ,
չեն արհամարհեր նաև նոյն խաղողի
աւիշ , խմորեալ կամ զոտեալ , և երբեմն
նաև մինչև ի չափազանցն կխմեն ծա-
րաւը կտրելու փափաքը . արբենալու
համար կրմայեն , շատ անգամ ջրոյ բմ
պելն աղբիւր մի կերթան՝ հոն կխմեն
և Աստուած գիտէ թէ ինչպէս : Իսկ
պարզ ջուրը արհամարհողներն , փան-
ղե այնպիսիք ևս կգանուին , այս բանիս
համար խմելու սովորութեանէն չեն հը-
րաժարիր . բայց այս անգամ ջրոյն ան-
ըսափաւ յստակութեամբ և յանսահ-
մանս համեզ ուրիշ հեղուկ մի կյա-
ջորդեն : Ասոնցմէ այնպիսիք կճանչնամ
որք ամբողջ ամիսներ առանց ընդհա-
տութեան կխմեն գիշեր և ցօրեկ , ա-
նօթի և կերած ժամանակնին , առանց
իւրեանց ստամոքսին դժալու , մինչեւ
որ այս վերջինը ալ յամառութեամբ
բան մի մարտելու կմերժէ :

Կարագի և ընթեղինաց վերայ հիմ-
նուած և մանաւանդ ջրի , այս խիստ
սակաւ կենդանական խոհակերութիւնն
վերջապէս շատերուն աղեաց հնացեալ
ախտեր կստանառէ , և շաղղայեղձ
գերութիւն մի , որն որ մասնաւորա-
պէս ոգելից ըմպելեաց գեղձումն ը-
նողներուն վերայ կերելի : Այս վիճա-
կը անսահման ժամանակ մի տեւեկէ
վերջը , ի մեծ մասին նաև որովայնի և
բովանդակ մարմնոյ ջրօտութիւն ևս
վրայ գալով առաւել ևս կճանրանայ և

ի վախճան ամենայնի, ինչպէս լաւ կը հասկնայուի, երկայնակեցութիւնը յիշատակի արժանի չիրար ըլլալ:

Հայոց ազգային պիտի թիւ մ'աւելի խառն է. ահաւասիկ անոր ցուցանին. թեթեւ կերպով սիսեռներն խաշէ, ան կանի մի մէջ ծեծէ, աղ, պղպեղ, խակի, մանրած սոխեր, պիստակ և չամիչ դիր մէջը. շաղուէ ամբողջն և փոքր գրնդակի մի ձեւ տուր խմորիդ, լաթի մի մէջ լաւ մի զայն կապէ և այնպէս եռացող ջրոյ մէջ ձգէ որ եփի. ժամէ մի վերջը այս գնդակներն կհանեն, պաղելու կթողուն, և աղցան ընելով, կամ պարզապէս զանոնք կուտեն:

Հայը նախնի աւանդութեանց բարեկամ է, որոնց և շատ անգամ զոհ կլինի: Բայց պէտք չէ որ իրոց միայն մակերևոյթին վերայ կենանք. նախնեաց մէջ սիսեռն և անկուտ չամիչը, իբրեւ ծննդական կնկատուէին և Հայ ընտանիքներն, պատմութեան ըսածին նա յետով այս օրու անպէս բազմաթիւ էին:

Չեմ ամբաստաներ ազգային պիտի իբրեւ թէ նոցա բազմաթիւ ծնելութեան պատճառ եղած ըլլայ, այլ զայս միայն կհաստատեմ թէ, իւրեանց ազգային պիտի այն բանն ընտրեր են որ, յիրաւի կամ յանիրաւի, իբրեւ այսպիսի յակումներն արթնցնող կհամարէր:

Հայոց պարարտ խոհակերութիւնն իւր սկզբնական յատկութիւնն կորոյս. եթէ այս տարբերութիւնն գնես թէ կարագն աւելի սակաւ և միսն աւելի առատ կմտնէ Հայոց խոհակերութեան մէջ, Օսմանցւոյն խիստ կմտնի: Բայց պահոց խոհակերութիւնն այնպէս չէ և մասնաւոր կնիք մի ունի. ոլոռն, լուբիան և բոլոր ալեւրաւորք այս ձիթալիղի խոհակերութեան հիմունքն կկաղմեն, որ շատ անգամ պարզ ջրով և յաճախ խակիով կշինուի: Եւ թշուառական կնճիթը ամեն տեղ կմտնէ, մինչև պահոց օրերու խմորեղնաց մէջ, որք ալեւրով և յաւխտեանական չամիչով

չաղեալ բուռը կնետուի աղիւսի պէս եփելու համար: Եւս ամենը աղբիւրներու ջրով կուռուցուի, բայց ուտելեաց օրերը Գիւնի ստիպողական է: Եսոնք չեմ ուզեր ըսել թէ այս վերջինէս թիւ կրմպեն, այլ յայտնապէս մինչև այն երանութեան վիճակին հասնելու չափ, որ Ես գնտիս մէկ անկեանը մէջ ուր իւրեանց նախահարքն կընակէին առաջին օրինակն տուաւ:

Հայու սեղանին վրայ ամեն բան առատ է. նա ոչ ինձոյքն կարհամարհէ և ոչ լաւ կտորներն, և լաւ սնանելու համար զոհ մի չկայ որ չընէ: Եւ մենաերեւելի շատակերն Հայոց մէջ կը պատահին. և յիրաւի զանոնք տեսնելով որ երբեմն, բուռէ ելած տաք հացի մի կտորով, որոյ փորոյն մէջ երբեմն մեղր և ձիթալիղ կշնուեն, կգոհանան. մարդ հաղիւ թէ կարէ հաւատալ: Սակայն զինի թէ տեսածիդ վտահիս, վասն զի առթին կամ պէտք եղած ժամանակն նոյն անձերը եթէ մինչև եզն մի չկարեն լախել, գոնէ առանց տհաճութեան նշանի քանի մի երկտառան հաւ և սուելի, մինչև խորուած կամ լեցուած ամբողջ գառնուկ մի կարեն ուտել: Փառք Եստուծոյ որ սոքա սուկաւագիւտ օրինակներ են. կրտեն նա և թէ այնպիսիք ևս տեսնուեր են որ, հնգետասան անձանց համար պատրաստեալ սեղանի մը վերայ, ամեն բան սրբած լինին: Սովի ժամանակ Եստուած մեղ պահէ այնպիսի անդգոն բերաններէ: Սակայն սոցա մէջ յիշատակի արժանի դէպքն այն է թէ, վերին աստիճանի դիւրութեամբ կմարտեն թէ սիսեռական զանգուածն և թէ այն ալեւրային, կարագային և մսեղէն զեղի սնունդն որ իւրեանց վերայ և մասնաւորապէս նստողաց այն ընտիր գերութեան վիճակն կպատրաստէ, որ զնոսա եղականապէս արեան ժողովման կեալապատրաստէ:

Որն է Յսւնական ազգային պիտի:

Մարտիրոսացիք, որպէս նաև ծանօթ է Պրօքլի—«պէ» ըստած պնակն ունին, բայց նորա ևս կիսոստովանին թէ Յոյն են. ոչ թէ Գաղղիացի. ուրեմն Պրօքլի—«պէ» չէ ուրիշ բան, բայց եթէ Յունական պնակ մի: Սակայն արդեօք կ. Պօլսոյ Յունաց աղբային պնակն ևս նոյնն է: Այո, բայց այս տարբերութեամբ միայն որ վերջին աստիճանի պարզեցուցուած է. բայց այսու ամենայնիւ Մարտիրոսական խոհակերութիւնըն կ. Պօլսոյ յունականին հետ մեծ նմանութիւններ ունի. միւսն և միւսին մէջ՝ յիշիւ և ընդհանրապէս բոլոր ծովու բերքերն մեծ գործ կուեսնեն. և սովորաբար երկուսն ալ ձիթաիւղով կլինին: Մարտիրոսացիք ալիւրեղէնք կուտեն, նոյնպէս է նաև Յոյն: Սակայն այսու ամենայնիւ վայրական քանի մի առաւելագոյն սերեր կան, զորս չկարեմ ըստութեամբ անցանել. զորօրինակ կ. Պօլսոյ Յոյնք վերջ ըստած մանր ձկնայն համար յատուկ սեր մի կ'աւանդէ, և այս ջրասուն «ի» յիշիւ տեօքն անգամ բաւական է պնակ ելեքարակաւ նայնելու համար. այս յիշիւ իրեն համար, եթէ կարեմ զիս այսպէս բացատրել, որովայնապարարական փորձիչ ճշմարիտ գործի մի է:

Յոյնք ընդհանրապէս զայն իբրեւ աղցան կուտեն. այսինքն ձիթաիւղով և լիմնով համեմուած: Սակայն վերջին ամառուան ձուկ մի լինելով, Յոյնն իւր խոհակերական բնական աղբամանն հաւատարիմ ուրիշ եղանակաց մէջ, աղձերն (ոարտելա) և մասնաւորապէս կարօր խալէարն կ'ալայելէ. իսկ սե խալէարն, զոր իրեն Ալե ծովու խորերէն կ'ըտեն. սուղութեան պատճառաւ մեծ խոհեմական զգաստութեամբ մի կ'գործածէ: Ըտնցմով չկամիմ ըսել թէ Յոյնն ամենեւին մի չուտէր, սակայն ձիթաիւղն մէջ լողացած և այս ծխեալ, աղեալ, տապակեալ կամ խորովեալ յիշիւ վաղեմ ժամանակն է միայն որ իւր

բնական տարերքը մէջ կ'գտնուի:

Պահոց օրերն սորա կրօնքը ձիթաիւղն անգամ իրեն կարգիլէ, յաճախ իւր սեղանին միակ կերակուրն ձիթապտուղն է, կրօնքը թողու նմա այս պտուղն թէպէտ և անկէ հանուած իւղն արգիլած է, որ ուրիշ բան ըսել չէ, բայց եթէ հաւկիթն արգիլել և զայն ածող հաւը թոյլտալ որ ուտուի: Արդ ձիթապտուղն ըստ կարի ամեն տեսակ ոտքերն և քանի մի ալ բանջար աւելցնելով պահական Յոյն խոհակերութեան վերայ կարես գաղափար մի ունենալ:

Իսկ Գօլէլան. ահ. զայն մի միայն Յունաց համարելն մօրթութիւն մի է: Գօլէլա ըսելով քիչ շատ խաշեալ ցորենը կիմանանք որ խել մի ուրիշ նիւթոց հետ խառնեալ է: Արդ, ցորենն արեւելեան ամենայն խոհակերութեանց մէջ կ'մտնէ և սոնդ հանդիսի և արաբ ըողութեան պնակ մի կ'կաղմէ. ինչպէս են Օսմանցւոյն աշրքէն լուսնական առաջին ամսոյն մէջ, Հայոց առաջադրեալ տարւոյ առաջին օրն և այլն: Յունաց մէջ Գօլէլան առաւել յաղարկաւորապէս պնակ մի է, քան թէ խնձոյլոց որ Վրերէն առնուելով ի յիշատակ որ և իցէ հանգուցելոյ մի ընտանեաց բարեկամներուն և աղքատաց կ'ըստնուի:

Համառօտութեամբ, իւրաքանչիւր Ժողովրդեան սեպհական պատրաստութեան բաց ի քանի մի ոչինչ տարբերութեանց, ցորենը գրեթէ բոլոր արեւելքի մէջ խիստ արարողական և խիստ յարգուած համաշխարհական պնակ մի կ'կաղմէ. սուանց որ մէկը նորա ըստ տոյցեալ մասնաւոր յատկութեանն դէմ կարող լինի բողբոջել:

Վերստին Յունաց գայով, պէտք է գիտնալ որ Տանայաթոյ տախաւ մի միապէս կ'իմէ. ընդհանրապէս ջուրէն կը խորշի և սեղանին վերայ գինի եղած ժամանակը, շեշն տեօքն միայն կարեղնա թէթիւ ինչ գինովնել: Յոյնի վե-

բայ արբեցուծեան ամեն աստիճաններն կգտնուին, որոյ բիթն միշտ որոշեալ տարիքի մը մէջ կկարմրի. նորաշատախօսութիւնն մանաւանդ սեղանի վերայ անհաշուելի համեմատութիւններ կառնու և մասնաւորապէս յան պատրաստից ճառերու տաղանդն ունի. բայց (չգիշարի վասն զի) քեզի պատմած ամեն պատմութիւններն գինւոյ շիշէն դաղուած են. նորա տան մէջ խոհակերոցի անօթաց իւղին անագութեան պակասութենէ պատճառեալ փնասներն ի բայ տուեալ, ուրիշ կողմանէ ամենեւին անմարսութիւն մի կրելէ չես վախնար. գրեթէ կերակրոց ժուժկալութիւն մի կրնես, ուր ամենաստատիկ և ալ աւելի չքաւորութեամբ մի ամեն բան հաշուած է:

Եթէ ինձի խրատ մի տալ թոյլ տրուէր, զՀայս և զՅոնս փոփոխակի մին առ միւսն ճաշ տալու կհրաւիրէի. և անշուշտ հաւասարակշռութիւն ի յօգուտ նոցին շուտով կհաստատուէր. այնպէս որ Հայք իւրեանց աւելորդն կորսնցունելով, Յունաց պիտոյքն ևս կըցուէր. այսպիսի կենաց կանոնը կանայ մանաւանդ պէտք է:

Նկարելի է Յունաց վերայ խօսիլ, առանց ուզգափառ Սագըզցին մասնաւորապէս յիշատակելու:

Ահ հասարակ այնպէս կկարծուի թէ Սահմետականք գինիէն կխորշին այս գուտ մոլորութիւն կամ սխալի մի է: Անշուշտ Սագըզցիք կուղեն խմանալ որ գինիէ և ոգելից ըմպելիքներէ նոյն չափ կգարչի, որչափ Սահմետականք խոզ մսէ, որ կլիմայի տակ որ գտնուի, իւր շրթունքն անոր չի դպցնէր. Նոր փիլիսոփայից ոմանք այնպէս մտածեցին թէ մարդն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ վրայէ վերայ յօգուած փոքր անասնիկներու միաւորութիւն մը. միտքս, այս վարդապետութիւնս ոչ հերքել և ոչ ալ հաստատել է. բայց զայն միայն գիտեմ հաստատութեամբ որ Սագըզցին

թուանշանաց կոյտ մի է. այնպէս որ իւր գինի չխմելն անգամ անշուշտ հաշուով է. և կարծեմ թէ խիստ մտացածի է ենթադրելն որ սխալ գումար կամ յոռի հանում մի ընելու վիճակին մէջ երբեք չուղէր գտնուիլ: Սակայն կերևի թէ Մագըզից Թօթոյերեաց հետ եղբայրացած է, ապա թէ ոչ չկարեմք նորա վաճառականութեան այնչափ հեռի տարածելն բաւականապէս բացատրել:

Յունաց ընդհանրապէս հետեւած կենաց կանոնն գալով կրտսմ որ ամենուն կամ գրեթէ բոլորին վերայ ցամաք կամ չոր կազմուած մի, երիտասարդաց կանաչ տենդ և տարւոր անձանց, առատ գինարեանութեան մի, ծանօթ եղած հետեւանքներն կպատճառէ:

Հրէից ազգային պիսի, բաղարջ և Օտտակիան գառնուկն է, Հին Կտաւ կարանին մէջ զըուցուածին համեմատ. Նոր աւելցնելու ուրիշ բան չունիմ. բայց եթէ յիշեցնել որ, իւր սովորութեանց այնչափ պինտ եղող այս ժողովրդեան մէջ խոհակերութիւնն կրօնի ենթակայացուցուած ըլլալով անփոփոխելի կմնայ: Այս խօսքս աղքատաց համար չէ. վասն զի նոքա նոյնչափ Հրէայ չեն, որչափ սոսկ ջուր խմող Սագըզցի Յոյնք. վասն զի նոքա Հրէական խոհակերութենէն հրաժարել իւրեանց հարց կրօնքն ուրացող որդիք են:

Նտրեալ ժողովրդեան հետեւած կենսական կարգադրութեամբ անթիւ անպատեհութիւններն լուծանելն անօգուտ է. յաճախ և չափազանց գործածուած կնճթակն Հրէից վերայ ամեն տեսակ մորթի հիւանդութիւնքն կըուսուցանէ, որոնց համար մատենադրութեանց մէջ այնչափ խօսուած է: Այս ատենք սորվելու համար ուրիշ բան պէտք չէ, բայց եթէ, Քաթապի տանն մի հաւատացեալ առնել, և անշուշտ եղիւ որ կատարեալ ուսում

մի ընելու համար, նոցա վերայ դիտողութեան բաւական ընդարձակ դաշտ մի կարեւոր գտանել:

Արաբացի և Պարսիկ խոհակերութեան վրայ մասնաւորապէս չի պիտի խօսիմ. միայն այս պէտք է գիտնալ որ առաջնոյն հիմն է ամեն տեսակ Բոլիճոյ, պղտեղ, կինամոմն (Բարլին), կոճաւ պղտեղ (Գէնձէֆիլ) և այլն. իսկ երկրորդն է Բէլալ և անմարբութիւն: Այս երկու խոհակերութիւններն Կ. Պօլսոյ մէջ յիբաւի փնասակար դիպուածք են, ևս առաւել որ հազիւ թէ հաւատալ յետ մի կէտնես, որ Արաբացի կամ Պարսիկ խոհակերութեան մէջ մոլորած չլինի:

Այժմ ինձ Կ. Պօլսոյ ժողովրդեան մէջ բոլորովին առանձինն խումբ մի կազմող մասին վերայ խօսիլ կմնայ, այս ինքն Բերայոյ:

Բերացին ամենեւին ազգութեան մի չի սեպհականիր, ոչ Գերմանացի է, ոչ Պաղղիացի, ոչ Անգղիացի, ոչ Իտալացի, ոչ Հայ, ոչ Յոյն, ոչ Հրէայ և ոչ Տաճիկ: Անտարակցի իւր ազգա-համարը ժամանակաց խաւարոյն մէջ չի կորսուիր, այլ քիչ ծանօթ է: Ինչ պէս Աստուած արարչութեան յառաջագոյ էր, նոյնպէս նախ քան զԲերա՝ Բերացին կար, թէպէտ Բերացի կկոչուի, սակայն ինքն է զԲերա ստեղծողն: Թէպէտ և մարդկոյն սեռէն է, սակայն կհաստատուի թէ ամենեւին ծառնօթ սկզբան մի չի սեպհականիր. թէպէտ և ինքն յատկապէս ազգի մի չնըմանիր. սակայն վրան այնպիսի բան մի կայ որ ամեն տեսակ ազգութիւնը կը յիշեցնէ: Ահա այսպէս Իտալացւոյն գնացքը ունի, Անգղիացւոյն ամբարտաւանութիւնն, Պաղղիացւոյն մոմուսութիւնն և յատուկ արտաբերութիւն մի: Յոյնի մի պէս կհաշուէ, Տաճիկի մը պէս կմորոտանայ, Հայու մի պէս և այլ աւելի կուտէ: Բերացին Կոկորդիլոսի մի տոտմորան ունի, հոռւ Բիլէ մի կամպարզ

եփուած կամախորժական համեմներով, առանց ազգութեան պիտի կարենայ մարտել: Բերական խոհակերութիւնն կերակրոց ճշմարիտ Կալիառնաում մի է, Տաճիկ խոհակերութեանն հիւթեղէնը կառնու, Հայէն ալիւրեղէնքը, Յոյնէն ձիթաիւղը և միւս ամենէն նոցա համեմունքն: Բերացին ընդհանրապէս ջուր կիսմէ, սակայն այսու հանգերձ նաև ուրիշ ամեն բան կիսմէ. Արշիպեղագոսի Կոպրով պատրաստեալ գինիէն սկսեալ մինչև Պաղղիոյ ամենէն աղնիւ գինին: Բայց Բերացւոյն հետ պէտք չէ հարկաւորապէս խմած ըլլալ ականջաց գրնդիւն և աչաց ցնորական երեւոյթ ունենալու համար. շատ անգամ բաւական է որ սեղանիդ երկու կողմն մէկ մէկ Բերացի ունենաս. այն ժամանակ կը սկիզբէն մինչև վերջը բոլ վրադ յարձրիդ անկողորդ խօսքերն կարծես թէ վրադ ցնորքի կամ ճշմարիտ յիմարութեան մի ազդեցութիւն կընեն: Բայց զգուշացիր, վասն զի այս խօսքերու յարձակմունքն խափանել ուղեւով առանց ընտրութեան, եթէ հրամցուցուած ատեն կերակուրներէն ուտես, անշուշտ եղիր որ յետընթաց օրը անհանգստութիւն մի կկրես, սակայն չլինի թէ կողմնատիրոջ շնորհապարտ պցեւութիւն ըրած ժամանակդ այս բանիս վերայ իրենց խօսքովը դնա վրադ չխընդացնես, վասն զի նա կարէ ըմբռնել որ մարդ կեանքին մէջ կարենայ այսպիսի թեթեւ հիւանդութիւնը կրել մահաւանդ իւր սեղանին վերայ:

Բերայի կինն առաւել քան զամեն մասնաւոր ուսում մի կարժէ. շատախօսութիւնն նորա սեպհական ստացուածքն է, նորա յատուկ եղող այս խօսքերուն դիւրադարձութիւնը, այս առանց հետեւութեան բառեր մին առ միւսն յօդելու քաղցոյն պատճառը շատ ժամանակ փրնտուեցի. բայց ամօթով կը խոստովանիմ թէ չկարացի դայն գտնել. երբեմն ևս ինձի կհարցնեմ թէ արդ-

եօք չկարէ՞ լինել որ խոհակերականն նիւթ
թոյց մէջ անձանօթ այնպիսի բոյս կամ
հիւթ մի գտնուի որ ուղղակի ուղեղին
վերայ ազդելով, խօսեցը կամ կարեւրի
եղած ատեն բան զըուցելու և կամ
ևս առաւել անկողորդ երեւակայելու
գրգռէ . հաւանական է այս, բայց կե-
րևայ թէ նորա ազդեցութիւնն խիստ
համր է, որովհետեւ շատ տարիներէ
վերջն կողացուի և մահաւանդ երբ
Բերայի կինն բաւական տարուօք կլլինի =
Կըսեն թէ այնպիսի տունկեր կան, որք
էգ և արու թուածակին համրութիւն
կցատածառեն . վասն էր ուրեմն այնպիսի
սիք ևս չի գտանին որք մարդկային սե-
ռին 'վերայ հակառակ ազդեցութիւն
մի ունենան = Այս անդրադարձութիւն
նրս բնայոյժ փոխադարձութիւն կ'յանձնեմ =

Ար է իցէ՛ առանց Բերացւոյն վերայ իւր խոհակերու թեանն նկատմամբ տեսչ նուաճներն յայտնել ուղեւրւ, պիտի զըուցեմ՝ թէ այս խոհակերու թեանն կատարելու թիւնը և ընդհանրականու թիւնը այնպիսի ատօիճանի մի հասած է, որ մի առ մի նորա լուծումն առնել անկարելի է և զայն չպիտի փորձեմ: Նա և նոյն իսկ Բերացին ևս չը պիտի լուծեմ, վասն զի այս մարդկային խնդիր մի է, որոյ լուծումն ամեն մարդու արուած չէ: Սակայն այս ճշմարիտ է թէ Բերացւոյ խոհակերու թիւնը անվնաս դործածելու համար պէտք է նորա ստամոքսն ունենալ: Սորա վարձեւն կամ ընտանեանին երկար տարիներու յաջորդութեամբն և մինչև պիտի լսեմ թէ սովորաբար երկրորդ ծընընդեան հաղիւ կկատարուի, նմին իրի նոքա որ Բերայ չեն ծնած կամ անդ հաստատեալ, ծնողաց երբէք չկարեն այս խոհակերու թեան վարձիլ, բայց կրնան իրենց որդւոցը վերայ բաւրրովն ապահով րկայ:

Եւ յիմ կմնայ խնամու թեամբ Բե-
ռացին, բայց առի տուտ Բերայի է, և
թէ Հաստատէ թէ ղերու այս արն ինչ

ընդունած նոր խոհակերութիւնն կը մարսէ , կեղծաւոր է : Վասն զի առ այս ձեռնարկեալ բոլոր փորձերն, սորա անկարելիութիւնն կ'ցուցնեն , բայց այս Բերական խոհակերական արուեստին տարօրինակ ընդունակութեան վերայ , խոտաբանական ազդեցութեանցը նկատմամբ ի՞նչ ըսելու է , այլ և այլ հիւանդութիւնք , զորս նաև ընթերցողն ինքնին առանց ուրիշի միջնորդութեանն դիւրաւ կարէ գիշակել , ձանձրանալի անուանակոչութեամբ չը կամիմ զնա յոգնեցնել :

Նոյնպէս նաև խիստ դիւրին էր լինձ
այս առեսութենէս ընդհանսօր հետե-
ւութիւնը հանելն, սակայն այս ևս
ընթերցողաց կ'ըզողմ. վասն զի լինձ
այնպէս թուի թէ ասով նոցա խորա-
գիտութիւնն անարդած կ'լինիմ:

፪ኛቱ ስጦታ ሂደት ስለተጠናቀቀ ለሚገኙት ሰራተኞች ስለሚከተሉት ጉዳዮች ማረጋገጫ ማድረግ ይገባል፡-

(ህጋዊ ሆኑኑኑ ነገር ሳይኖረኝ፡)

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՕՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆՔ

Խօսակցո-ւի-ն յ.ե .

1. - Տեղւոյ մը աստեղանեալ օդը ի՞նչ
պէս կ'հասնուի .

— Երբոր մարդս՝ սրտին վրայ նեղութիւն մը դրայ և անտխորժ հոս մը առններու բլրայ, կրնայ հասկնալ որ շնչած օդը ապականեալ է։

2. — Եղականեալ օդ. ըսելով. ի՞նչ
պիտի իմանամք:

— Եւրականեալ օգրտելով կիմա
նամբ այն օգրտորուն մէջ աւելի ամխային
թիւու կդանուի, որ բնասկէս շատ քիչ
է, որովհետեւ օգրտն բուն իսկ տարերքն
են երկու տեսակ կաղեր, ինչպէս որ
արդէն ասոնց վրայ խօսած եմք. թըթ-
ուածին և բորակածին :

3. — Երբ շինուած քարաշէն տու-

ներու մէջ բնակիրը վտանգաւոր է և ինչո՞ւ համար :

— Այո՛, և երկու պատճառաւ , Ա . վասն զի այս տեսակ նոր շինուած տուներու մէջ ջուրի շոգի շատ կայ . Բ . որովհետեւ նորաշէն տուներու մէջ գտնուած կիրը թաց է :

4 . — Կանոնաւոր , գեղեցիկ . և աղէկ դիրք ունեցող տուն կամ բնակարան ըսելով ինչ՞ կհասկնաս :

— Այն տուները կամ բնակարան , որոնց մէջ օդը դիւրութեամբ և ըստ ինքեան անդադար փոփոխելի է . այս ըսածէս կհասկցուի որ սենեակներն բաւական մեծ ըլլալու են . տան մը մէջ շատ մարդիկ . տեսակ տեսակ կենդանիներ և ասոնց նման օդը ապականեալ և հոտած մարմիններ գտնուելու չեն . սենեակներուն խիստ մօտերը . ոտից ճամբայ (արտաքինոց) , կերակրեղէնի մատաններ (քիլեր) , անդին ասդին լիճեր , ախոռներ և այլն ասոնց նման օդը ապականող նիւթեր չգտնուելու են :

5 . Որո՞նք են այն նիւթերը , որոնք տուններու շինութեանց աւելի ընտրելի են :

— Ա . կաւակերպ , Բ . աղի քարերը . Գ . աղէկ եփած կամ երած կղմնտըրը (թուղլայ) բայց ասոնց մէջէն ամենէն ընտիրն է փայտը :

6 . Ինչո՞ւ համար փայտը ամենէն ընտիրն է :

— Որովհետեւ խոնաւութիւնը իրեն քաշող նիւթ չէ , ինչպէս են զանազան քարերը կղմնտըրը և այլն :

7 . Ինչո՞ւ համար նոր ներկուած թաց սենեակներուն մէջ նստիլը կամ ժամանակ անցունելը վտանգաւոր է :

— Որովհետեւ շատ ներկերու մէջ թունաւոր և հանքային կիրեր կան , ինչպէս որ շատերուն մէջ զառիկ (զըռնըխ) սնդիկ (ճիւլա) կգտնուի . ուստի այս թունաւոր մարմնոց մէկ մասը դուրս թռչելով և հետեւաբար նոյն սենեակներուն մէջ նստող մարդոց շնչած օդին

հետ խառնուելով , ինչ փաստար և ցաւալի հետեւութիւններու պատճառ չըլլալին ո՛ր չկարենայ դիւրաւ իմա նալ :

Մի և նոյն գեշութիւններն կրնան ընել սենեակներու մէջ գտնուած ներկեալ թղթոց իբրեւ զարդ գործածութիւնը . անոնք ալ զանազան թունաւոր նիւթերէ բաղադրեալ ըլլալովնն :

Արդէն մեր մէկ քանի յառաջիկայ թերթերուն մէջ գեղեցկացուցիչ գեղոց վերայ խօսած ատեննիս բաւական ցուցուցինք , որ այն իբրեւ ներկ գործածուած զանազան նիւթոց բաղադրութեանը մէջ թունաւոր հանքային մարմիններ գտնուելուն համար է որ զանազան և ցաւալի հիւանդութեանց պատճառ կուտան :

8 . Սենեակներու մէջ շատ պատուհաններ գտնուիլն աղէկ է :

— Անտարակոյս . ուստի և պէտք է ամառ ատեն այսինքն օդը տաք եղած օրերը պատուհանները միշտ բաց ձգել , և ցուրտ օրերն ալ այսինքն ձմեռը գունդ օրը մէկ քանի անգամ բանալու և փոցելու է :

9 . Չմեռ ատեն տաք և շատ կաւուղ անկողնոց մէջ պառկելէն ինչ փաստ կծագի :

— Հատ և ցաւալի փաստներ կրնան ծագիլ . զի մորթը կիսափկանայ , կտկարանայ , որուն փափկութիւնը և տկարութիւնը պատճառ կուտան օդին խիստ ցուրտ եղած ատենը չդիմանալու և մտածելու է միշտ որ անկողինէն ելած ժամանակը միշտ անկողինէն պող պիտի ըլլայ օդը . ուստի անշուշտ տաքէն աւելի պաղը անցնիլը , շատ հիւանդութեանց պատճառ ըլլալուն ամեն ոք պիտի կրնայ գտնալ :

10 . Անկողնոց մէջ շնիկ կամ կատու առնելը վտանգաւոր է :

— Անշուշտ . այս տեսակ անասուններ չառնելէն զատ պէտք է որ անկողինը լայն և ընդարձակ ըլլայ և տխուր .

գիշերքուն քնական մութն ալ կանթեղի լուսով լուսաւորելու չէ, վասն զի լոյսը աչաց գլխաւոր ջիղերուն վրայ ազդելով, քունը փակցնելու առիթ կուտայ:

Մնորոնց մէջ անհանգիստ չըլլալու համար պառկելու և ելլելու ժամերը կանոնաւոր և որոշեալ ըլլալու են. և մեկ մը որ սովորութիւն ըլլայ, ալ ան կարելի է որ ուրիշ կերպի մտնայ:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՕՍԱՅՑՈՒԹԻՒՆՔ

Խօսակցութիւն Ժ.Զ.

1. Քանի տեսակ ամպեր կան և ինչպէս կիւցուին:

— Չորս տեսակ գլխաւոր ամպեր կան, ինչպէս Սիւրս, Քոմոլոս, Սիւրս, և Նիւրս:

Ա. Սիւրսը, Լատիներէն բառ մի է, որ կնշանակէ թուփ, (Pluuium): Ճերմակ և փոքրիկ ամպերուն այս առնուելու կուտան, այս ամպերը ամենէն բարձր են և իրենց գտնուած տեղւոյն պարզութեամբ աստիճանին նկատմամբ կրնանք ըսել իրաւամբ որ բոլորովին սառի կտորուանքներ են, փորձը կհաւտատէ թէ ընդհանրապէս Սիւրս ըսուած այս տեսակ ամպոց երեւումը օդի փոփոխութիւն մը կնշանակէ, մաշաւանդ և գեղեցիկ և պայծառ օդի:

Բ. Քոմոլոսը, նոյնպէս Լատիներէն բառ է մ' ելած է, և կնշանակէ կոյտ կըրածե, մեկ մեկու վերայ գիլուած և սովորաբար ձմեռուան մէջ երեւող ամպեր են. ընդհանրապէս առաւօտները կտեսնուին և երեկոյն կաներեւոյթանան. թէ որ մինչև արեւին մարդ մտնելէն ետքն ալ մնան, և միանգամայն իրենց վերայ ալ առաջին տեսակ ամպերէն այսինքն Սիւրս գտնուին, կամ անձրեւի և կամ փոթորիկի նշան է:

Գ. Սիւրսը, նոյնպէս Լատիներէն բառ մի է, որ կնշանակէ կարգ. այս տեսակները հորիզոնական ամպոտ կոյտեր են, որոնք արեգակին մարդ մտնելուն ժամանակ կձևանան, երկրիս և օդոյն պարզութեան ազդեցութեամբ, սակայն արեւին ելլելու առերես կաներեւոյթանան. յաճախ են աչան մէջ և շատ քիչ ամառուան մէջ, ասոնց բարձրութիւնը շատ պակաս է երկրորդ տեսակէն, այսինքն Քոմոլոս կոչուածներէն և առաւել առաջին տեսակէն, այսինքն Սիւրսէն:

Դ. Նիւրսը, նոյնպէս Լատիներէն բառ մի է որ կնշանակէ անձրեւ, որոնք ուրիշ տեսակներուն նման իրենց ժամ յատկացեալ կամ սեպհականեալ և իսկական նշան մի ունին. երբեմն լայն, ծանր, մութագոյն, երբեմն բոլորովին սեւ, եղբրքնին պատուած. ինչպէս իրեն նշանակութեանէն ալ շուտով կը հասկցուի որ անձրեւ նշանակելով զանի կնախագուշակէ:

Այս տեսակ ամպերէն զատ, մեկ քանի տեսակներ ալ կան. ինչպէս որոնց գլխաւորներն են,

Սիւրս — Քոմոլոս,

Սիւրս — Սիւրս,

Քոմոլոս — Սիւրս:

Ինչպէս այս երեք տեսակներուն անուններէն որոշ կյայտնուի որ վերայիշեալ գլխաւոր չորս տեսակ ամպերու խառնուրդներն են:

Ինդհանրապէս ասոնց առաջինը հովտ և անձրեւոտ եղանակ մը կնախագուշակէ. երկրորդը պայծառ օդ մը, իսկ երրորդը սովորաբար անձրեւ կծանուցանէ, երբոր երկինքը պայծառ ըլլայ: Այս չորրորդ տեսակին ձեւը շատ փոփոխելի է, ինչպէս մինչև մարդու, անասունի, բարձր լեռանց, աշտարակի և այլն ձևերն կառնուին:

2. Ինչո՞ւ համար կնշանակենք ամառուան ատեն, երբ նոյն եղանակին գիշերներն երկինքը ամպոտ ըլլայ:

— Որովհետեւ ըսինք վերը թէ ամ պերը բաւական արգելք են երկրիս տաքութեանը չկորսուելուն, անոր համար է որ ամառ և պայծառ գիշերներն ստորտուի հագուստնիս կիսնաւնայ, ուրուն ընդհանրապէս պաշտպանելով:

Ուստի, Արդայ Մեթերցողք եթէ ուշադրութեամբ ընթերցողն ինչ որ ամպերուն վերայ խօսեցանք զանազան խօսակցութեանց մէջ, կ'ուստամ որ իւրենք ալ վիպեն պիտի որ երբ մէկը շարունակ փորձերով և ուշադրութեամբ քննելու սովորի, վստահ եմ ըսելու որ ամենայն ուղղութեամբ պիտի կարենայ գուշակել օդային ամեն աեսակ փոփոխութիւնները:

ՍԱՀՄԱՆ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱՌԹԵԱՆ

(Հարունակութիւն. տե՛ս Թիւ 9. Երես 242):

Գ.

ԱՆՍՏՈՆՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆԱԿԱՆ

Անասունի մը մարմնոյն կազմուածքը վեց պարզ տարրական հիւսքերէ (tissu) կը բաղկանայ. որոնք են, Ա. բաղմախորշ (cellulaire), Բ. բաղմախորշ (fibreux), Գ. մկանի (musculaire), Դ. ջղային (nerveux). Ե. ոսկր (osseux), և Զ. աճառեայ (cartilagineux):

1. Բաղմախորշն այն հիւսքն է, որ ամենէն շատ կգտնուի և մարմնոյն բաղմախորշէն իսկական հիմն է. անով նաև անասնոյն և անդամոց ձևը կ'այտնուի, և որուն մէջ ճարպը կ'ապրուի:

2. Հատ անգամ անգամազնեղք, բաղմախորշ հիւսք ըսելով կ'իմանան ճերմակ, անթափանցիկ, գիմաշկուն մտց ծայրերը (tendon) գտնուող և յօգուածներն (articulation) իրար միացնող ու բռնող կապերն: Այս այն հիւսքն է որ իրարու հետ միանալով տարբեր մաշկերն կ'ընեն:

3. Մկանի հիւսք կըսուի մարմնոյն այն մասին, որոնք իսկապէս սղտիկնալու և մեծնալու յատկութիւնն ունին և այն մասերն որ շարունակ շարժման մէջ են, այս հիւսքէն շինուած են:

4. Զ ջղայինը կգտնուի գլխոյն մէջ

ուսկից կըաղկանայ ուղեղն և անկից ծնունդ առած ջղերն:

5. Ոսկրային հիւսքը շինուած է պինտ և անձեւ նիւթէ մը և կըաճնուի երեքի, երկայն, լայն ու կարծ:

6. Աճառեայ հիւսքն ալ կ'աղկանայ նոյնպէս անձեւ և անթափանցիկ նիւթէ մը:

Այս պէս վեց գլխաւոր տարրակ հիւսքերն են, որոնք փոխուելով և միանալով անասնոց մարմնոյն տարբեր մասերը կ'ընեն, զատ պաշտօնի ծառայելու, ինչպէս, բաղմախորշը որ կազմուածքին ամեն կողմը կգտնուի և բաղմախորշին հետ մարմնոյն բոլոր մասերն իրարու հետ կ'միացնէ. ոսկրներն մարմնոյն կարծրութիւնն ու ձևը պահելու, միտերը տարբեր շարժման և ջղային դրութիւնն ալ դգալու կծառայեն, ասոնցմէ զատ սնուցիչ հեղուկ մ'ալ այսինքն արիւնը, որուն բաղմախորշէն մէջ, այն վեց տարբեր հիւսքոց տարբեր կգտնուին:

Հիմայ խօսինք, համառօտ կերպիւ կենսական կամ բուսական և կենդանական կամ յարաբերական կոչուած շրջապատը պաշտօններուն վրայ:

Ա. Բուսական պաշտօնք.

Այս պաշտօններուն գլխաւոր նշանակութիւնն է կենաց պահպանութիւնը, տեսական շարունակութիւնը, որոնք են սերունդը և աճումն:

1. ՍԵՐՈՒՆԵՐ. — Սնունդն է անասնոց ամենաընդհանուր պաշտօնն, որ կենանքին հետ կախի, անոր հետ վերջանալու: Անասնոց մը կազմուածքը, որքան որ պարզ ըլլայ, մեծնալու և ապրելու համար պէտք եղած սնունդներն առնելու են. այս պաշտօնը շատ պարզ է. վասն զի մինչև անգամ կան անանկ անասուններ, որոնց կազմուածքին մէջ այս պաշտօնին յատկացեալ տեղ մը չկայ այսինքն ստամոքս. սակայն անոնք ալ կրնան միւսոց նման ապրիլ, աճիլ և սնանիլ. բայց որչափ որ ալ պարզ ըլլայ երեք գլխաւոր և որոշեալ պաշտօններէ կըաղկանայ, ինչպէս, մարդկային, շրջան արեան և շնորհաւորի:

Հարունակել:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒ 10. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1.

ԱԶԳԱՅԻՆ

1. Համակ մը
2. Ոտանաւոր.
3. Ազգասէր անձի մը նամակը:

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

4. Օր.
5. Զբուցէ ինձի կերածդ՝ ըսեմ քեզի ինչ որ ես.
6. Օգտակար խօսակցութիւնք. խօսակցութիւն ժ.է.:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

7. Ուսումնական խօսակցութիւնք. խօսակցութիւն ժ.Ը.
8. Սահման բնական պատմութեան: (Շարունակութիւն. տես թիւ 9 երես 212):

ԸՕՐԱԳՐԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. ԿԻՒԻԿԵՆ անուն այս օրագիրը հիմակու հիմայ ամսն անգամ մը կ'ըլլէ 24 երես:
2. Տարեկան դինը կանխիկ 100 զԼԱՌԸ է:
3. ԴՈՒՐԱ խրկուէլք օրագիրներուն ճամբուն ծախքը առնողն վրայ է:
4. Ստորագրութեան տեղերն են՝
ՂԱՆԱԹԻԱ. Զովհաննու Միւհէնտիսեան տպարանը:
Կ. ՊՕԼԻՍ. Ընթերցասիրաց Ընկերութեան Ընթերցարանը ՄԷԾ նոր
խանի վերի դուռ թիւ 6: